

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra

Martos Sušinskaitės
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

Neapykantos kalbos baudžiamasis teisinis vertinimas
Criminal Legal Assessment of Hate Speech

Darbo vadovas: Prof. dr. Aurelijus Gutauskas

Recenzentas: Lekt. Marius Aidukas

Vilnius

2022

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojama neapykantos kalbos istorinė raida, jos samprata Lietuvos Respublikos bei tarptautinės teisės mastu. Nagrinėjamas neapykantos kalbos atskyrimas nuo neapykantos nusikaltimų. Skiriamas didelis dėmesys Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijai nagrinėjant saviraiškos laisvės ribas bei neapykantos kalbos atvejus. Taip pat yra išsamiau nagrinėjama neapykantos kalba, kaip nusikalstama veika, Lietuvos Respublikos baudžiamojoje teisėje bei Lietuvos Respublikos teismų pozicija neapykantos kalbos atžvilgiu.

Pagrindiniai žodžiai: neapykantos kalba, neapykantos nusikaltimai, neapykantos kurstymas, saviraiškos laisvė, lygiateisiškumo principas.

This work analyses the historical development of hate speech, its concept in the Republic of Lithuania and international law. The separation of hate speech from hate crimes is examined as well. A lot of attention is paid to the jurisprudence of the European Court of Human Rights in dealing with the limits of freedom of expression and cases of hate speech. Hate speech as a criminal offense in the criminal law of the Republic of Lithuania and the position of the courts of the Republic of Lithuania in relation to the hate speech are also examined in more detail.

Keywords: hate speech, hate crimes, incitement of hatred, freedom of expression, principle of equality.

TURINYS

IŽANGA	4
1. NEAPYKANTOS KALBOS REGLAMENTAVIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS IR TARPTAUTINĖJE BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE	7
1.1. Neapykantos kalbos istorinė raida ir radimosi priežastys	7
1.2. Neapykantos kalbos samprata Lietuvos Respublikos ir tarptautinėje teisėje.....	10
2. EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO PRAKTIKOS ANALIZĖ	16
3. NEAPYKANTOS KALBA, KAIP NUSIKALSTAMA VEIKA, BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS TEORIJOJE IR LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISMŲ PRAKTIKOJE.....	24
3.1. Neapykantos kalbos, kaip nusikalstamos veikos, sudėties analizė (LR BK 170 straipsnio 2 dalis ir 3 dalis)	24
3.1.1. Objektas	24
3.1.2. Objektyvioji pusė.....	26
3.1.3. Subjektas.....	31
3.1.4. Subjektyvioji pusė	32
3.2. Neapykantos kalba Lietuvos Respublikos teismų praktikoje.....	34
IŠVADOS	43
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	45
SANTRAUKA.....	52
SUMMARY	53

IŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas. Neapykantos kalba – tai reiškinys su kuriuo yra susiduriama beveik kiekvieną dieną skaitant komentarus socialiniuose tinkluose, internetinėje erdvėje, bendraujant su aplinkiniais. Didelė dalis neapykantos kalbos apraiškų randasi virtualioje erdvėje, ypač atsižvelgiant į šiandienines aktualijas, tokias kaip buvęs karantino laikotarpis, nuomonių išsiskyrimas dėl COVID-19 pandemijos prevencijos, homoseksualių asmenų pozicija šalyje, migrantų krizė Europoje ar vykstantis karas kaimyninėse valstybėse. Dažnas nežino, jog vienu ar kitu būdu reiškiant savo mintis iš tikro yra kurstoma neapykanta kito asmens ar asmenų grupės atžvilgiu dėl jų tam tikrų individualių bruožų, taip pažeidžiant kito teises, laisves, lygiateisiškumą bei orumą. Tokie atvejai dažnai kuria neigiamą stereotipinį požiūrį bei išankstinį nusistatymą prieš tam tikrą grupę ar asmenį, priklausantį tai grupei. Tokiu būdu yra kuriamas susipriešinimas visuomenėje bei nesaugomo jausmas. Taip pat ši tema yra aktuali, nes dažnai apie neapykantos kalbos atvejus nėra pranešama teisėsaugos institucijoms, jie yra nefiksuojami dėl visuomenės suvokimo stokos apie neapykantos kalbos identifikavimą. Be to, Lietuvos Respublikoje neapykantos kalba, kaip nusikalstama veika, yra mažai nagrinėta moksliniu lygiu, taip pat yra pastebėta, kad teismų praktika yra vis dar besiformuojanti šiuo klausimu.

Darbo tikslas. Pagrindinis šio darbo tikslas yra atskleisti neapykantos kalbos sampratą, reikšmę bei problematiką Lietuvos Respublikos baudžiamojoje teisėje atsižvelgiant į tarptautinę praktiką.

Šiam darbui pasiekti yra keliami tokie **uždaviniai**:

1. Išanalizuoti neapykantos kalbos sampratą bei jos santykį su neapykantos nusikaltimais.
2. Atskleisti neapykantos kalbos bei saviraiškos laisvės santykį.
3. Identifikuoti neapykantos kalbos problematiką Lietuvos Respublikos baudžiamojoje teisėje.
4. Analizuoti Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją bei Lietuvos Respublikos teismų praktiką dėl neapykantos kalbos.

Objektas. Neapykantos kalbos, kaip nusikalstamos veikos, baudžiamasis teisinis vertinimas Lietuvos Respublikoje bei tarptautiniu mastu. Šiame darbe apsiribojama detalesne neapykantos

kalbos analize BK 170 straipsnio 2 dalies bei 3 dalies apimtyje (nenagrinėjamas BK 170² straipsnis).

Naudoti tyrimo metodai. Magistro darbo tikslui pasiekti ir uždaviniams įgyvendinti naudojami lyginamasis, istorinis, sisteminis ir lingvistinis tyrimo metodai.

Lyginamasis tyrimo metodas. Šis metodas naudojamas lyginant Lietuvos Respublikos teismų praktiką su Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija neapykantos kalbos atžvilgiu.

Istorinis tyrimo metodas. Šis metodas naudojamas atskleidžiant neapykantos kalbos istorinę raidą, jos radimosi priežastis bei sampratą.

Sisteminis tyrimo metodas. Šis metodas naudojamas sistemiškai nagrinėjant neapykantos kalbos sampratą aktualaus teisinio reglamentavimo visumos kontekste, apibendrinant Lietuvos Respublikos, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką bei taip pat Lietuvos Respublikos ir tarptautinės teisės aktus.

Lingvistinis tyrimo metodas. Šis metodas buvo naudojamas siekiant atskleisti neapykantos kalbos, kaip nusikalstamos veikos, įtvirtintos Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalyje bei 3 dalyje esmę, aiškinant normos tekste vartojamų sąvokų reikšmę. Taip pat šis metodas buvo naudojamas siekiant atskleisti neapykantos kalbos sampratą.

Darbo originalumas. Šis darbas yra originalus tuo, kad neapykantos kalba, kaip nusikalstama veika, nėra plačiai nagrinėta mokslinėje literatūroje. Didžiojoje dalyje mokslinių tyrimų, kuriuose yra aptariama neapykantos kalba, didelė dalis analizės yra skirta ir neapykantos nusikaltimams. Šiuo atveju šis darbas yra skirtas išskirtinai neapykantos kalbos baudžiamajam teisiniam vertinimui. Darbe yra aptariama neapykantos kalbos istorinė raida, apžvelgiami oficialūs statistiniai duomenys bei apklausų tyrimų duomenys dėl neapykantos kalbos atveju, atliekama neapykantos kalbos, kaip nusikalstamos veikos, analizė Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalies bei 3 dalies apimtyje tiek teoriniu, tiek praktiniu lygmeniu Lietuvos Respublikoje. Daug dėmesio skiriama Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijai. Neapykantos kalbos tema yra parašytas vienas magistro darbas 2011 m., kuris taip pat apėmė ir neapykantos nusikaltimus. Kiti magistro darbai, kuriuose buvo paliesta neapykantos kalbos tema nebuvo išskirtinai skirti tik neapykantos kalbai.

Svarbiausi šaltiniai. Pagrindiniai naudoti šaltiniai, kurie buvo naudojami magistro darbe yra Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras, 1997 m. Europos Tarybos Ministrų komiteto

rekomendacijos Nr. R (97) 20 dėl neapykantos kalbos, Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020 m. kovo 30 d. įsakymu Nr. 17.9.-4265 patvirtintos Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų metodinės rekomendacijos, Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija ir Lietuvos Respublikos teismų praktika, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialioji doktrina. Taip pat pasitelkti teisės mokslininkų, tokių kaip prof. dr. A. Gutausko, prof. dr. L. Meškauskaitės, doc. dr. I. Isokaitės – Valužės, prof. A. Tsesis, F. Tulkens, A. Weber ir kitų mokslininkų darbai.

1. NEAPYKANTOS KALBOS REGLAMENTAVIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS IR TARPTAUTINĖJE BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE

1.1. Neapykantos kalbos istorinė raida ir radimosi priežastys

Neapykantos kalba – nėra naujas reiškinys. Jos apraiškų galima išvystyti įvairiuose istorijos laikotarpiuose. Neapykantos kalbos gajumo priežastis lemia įvairūs veiksniai, pavyzdžiui, kaip pokyčiai valstybėje, tautos istorinė patirtis, išgyvenimai, kultūros kaita, politinės, ekonominės, socialinės permainos bei kitos priežastys, turėjusios įtakos visuomenės vystymuisi. Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, neapykantos kalba kontinentinėje Europoje labiausiai palietė žydų tautą. Tai turėjo įtakos kontinentinės teisės formavimuisi neapykantos kalbos atžvilgiu; tiek Europos Sąjungos, tiek tarptautiniu mastu ši problema išlieka opi iki šių dienų. Žydų patirtis, susijusi su neapykanta kurstančia kalba, paskatino įvairius Jungtinių Tautų ir Europos Sąjungos valstybių narių tarptautinius susitarimus prieš destruktivių pranešimų sklaidą (Tsisis, 2015, p. 358). Todėl šioje darbo dalyje aptarsiu neapykantos kalbos istorinę raidą bei radimosi priežastis žydų tautos pavyzdžiu.

Visais istorijos periodais vieni labiausiai patyrusių neapykantos kalbos reiškinį buvo žydai. Dažnas juos engė dėl jų priklausomumo tam tikrai tautybei, rasei, išpažįstamo tikėjimo. Religijai, esant kaip vienai pagrindinių ideologinių kryptių, paplito antijudaizmas, kurio pagrindu neapykanta žydams buvo skleidžiama tikėjimo pagrindu. Antijudaizmas, kitaip – nepakanta žydams dėl jų išpažįstamos religijos, yra viena seniausių grupių išankstinio nusistatymo formų (Vareikis, 2009, p. 41). Helenizmo laikotarpiu atsiradęs antijudaizmas sustiprėjo krikščionybei tapus Europoje vyraujančia religija (Vareikis, 2009, p. 41). Viduramžiški kaltinimai kai kuriuose socialiniuose sluoksniuose (daugiausia kaimo gyventojų) Rytų Europoje, taip pat ir Lietuvoje, buvo gajūs iki pat XX a. vid., o kitoje Europos dalyje plito pseudoracionaliai argumentuota antisemitinė retorika, kai modifikuoti senieji mitai perkelti į naują antisemitinį kontekstą ne tikint jų tikrumu, bet siekiant konkrečių tikslų (Vareikis, 2009, p. 41). Buvo kurstoma neapykanta prieš žydus siekiant pabrėžti jų nepilnavertiškumą, norėta sumenkinti žydų tautą ir kurstyti diskriminaciją jų atžvilgiu, nes subūrus žydams priešiškas grupes ir panaudojus tai kaip politinį įrankį, buvo siekta įgauti politinės galios. Antai prancūzų žurnalistas Eduaras Driumonas (Eduard Drumond) knygoje Žydiškoji Prancūzija (Le France Juive, 1886) šalia antisemitinių teiginių pateikė kaltinimus žydams dievažudyste bei ritualinėmis žmogžudystėmis, taip siekdamas kaimiškosios Prancūzijos visuomenės dalies

paramos (Vareikis, 2009, p. 41). Toks neapykantą žydams skleidžiantis būdas, raštu išreiškiant negatyvias mintis, plito ir Lietuvoje. Pirmasis antijudaistinis lietuviškai parašytas veikalas buvo Serafino Kušeliausko *Talmudas židu* (1879, Vilnius) - Talmudas buvo aprašomas kaip „durnystė“, burtų ir „zabobonų“ rinkinys, kuriame žydai „šmeižia Kristų“ ir jo tikėjimo išpažinėjus bei visais įmanomais būdais stengiasi kenkti krikščioniams (Vareikis, 2009, p. 41). Teologinius antijudaistinius teiginius, remdamasis vokiečių autorių Johano Andrėjo Eizenmengerio ir Augusto Rolingo veikalais, kartojo ir lietuvis kunigas Justinas Bonaventūra Pranaitis (Vareikis, 2009, p. 42). Toks pavyzdys parodo, jog nors ir plintant liberalizmo bei demokratijos idėjoms, net išsilavinę žmonės skleidė neapykantą žydų atžvilgiu, taip formuodami negatyvų tuometinės visuomenės požiūrį ir išankstinį nusistatymą į žydų tautą. Galima teigti, kad tai yra neapykantos propagavimas kalbine forma prieš tam tikrą žmonių grupę tikėjimo pagrindu.

Plintant tautinio atgimimo idėjoms keitėsi ir visuomenės požiūris į tam tikrus aspektus. Tradiciją keitė visuomenės modernėjimas, ekonomikos augimas, vertybių kaita. Antisemitizmą, kaip moderniosios visuomenės fenomeną Vidurio Rytų Europos šalyse, paskatino nacionalizmo ir kapitalistinių santykių raida (Vareikis, 2009, p. 42). Šis neapykantos išraiškos pagrindas, nuo prieš tai minėto antijudaizmo skyrėsi tuo, kad buvo pagrįstas rasiniu pagrindu. Pagrindinis skirtumas tarp antijudaizmo ir antisemitizmo yra tas, jog pirmasis buvo motyvuotas religijos („žydai kalti dėl Kristaus nužudymo“, „paklydusi tauta, kenkianti krikščioniams“, „dievažudžiai“); tuo tarpu antrasis remiasi rasiniais ir nacionalistiniais motyvais („žydai neištaisomi galvažudžiai“, „žydus naikinti!“) (Vareikis, 2009, p. 42). Religijos įtakai blėstant, visuomenėje pradėjo plisti naujos idėjos, kurių pagrindu būtų galima suburti asmenis į tam tikras grupes siekiant išlaikyti valdžią, o antisemitizmas buvo tinkamas būdas šiam tikslui pasiekti.

Neapykantos kalbos atvejų žydų atžvilgiu, rasiniu, tautybės, tikėjimo pagrindu yra gausu ir XXI a. Technologijoms darant vis didesnę įtaką kasdieniame gyvenime, neapykantą kurstanti kalba žydų atžvilgiu persikėlė ir į internetinę erdvę, kur agresijos kupinos mintys, idėjos išreikštos įvairiomis formomis (simboliais, komentarais asmeninėje socialinio tinklo paskyroje ir pan.) plinta kur kas greičiau ir pasiekia didelį žmonių ratą per trumpą laiko tarpą. Kaip ir beveik visame pasaulyje, taip ir Lietuvoje – antisemitizmas nėra praeities reiškinys, priešingai, šiais laikais galima identifikuoti ir naujas, modernias jo formas - galima sakyti, kad šios neapykantos kalbos apraiškos yra beveik nevaldomos, pasitaiko ir Holokausto neigimo, šiurkštaus menkinimo atvejų (Monika Antanaitytė: pilietiškumą rodo ne..., 2019). 2019 m. Europos Komisijos iniciatyva atliktas tyrimas, kurio metu buvo apklausti

įvairaus amžiaus žydų tautybės asmenys (Young Jewish Europeans: perceptions and experiences..., 2019). Daugiau nei 80% apklaustųjų nuo 16 iki 34 metų patiria antisemitizmą internetinėje erdvėje, socialinėje medijoje, daugiau nei 60% apklaustųjų tai patiria žiniasklaidoje, apie 47% pastebi antisemitinio pobūdžio simboliais išreikštus grafiti kūrinius (Young Jewish Europeans: perceptions and experiences..., 2019). Taip pat, kaip neapykantos kalbos pasireiškimo formas žydų atžvilgiu, apklaustieji nurodė antisemitinius sistemiskai rašomus el. laiškus arba SMS žinutes; nuolatos pasikartojančius įžeidžiančius bei grasinančius telefono skambučius; įžeidžiančius ar grasinančius antisemitinius komentarus asmeninėje socialinio tinklo paskyroje; įžeidžiančius antisemitinius gestus (Young Jewish Europeans: perceptions and experiences..., 2019). Tai rodo, kad neapykantos kalba žydų atžvilgiu vis dar gaji. Taigi, tokie neapykantos kalbos pavyzdžiai kelia nerimą ir nesaugumo jausmą visuomenėje, kursto neapykantą bei skatina diskriminaciją ne tik vieno asmens, bet ir asmenų grupės atžvilgiu. Nepaisant gana išsamaus teisinio reguliavimo, neapykantos kalbos ir neapykantos nusikaltimų registruojama nedaug, nors tyrimai rodo, kad tokie incidentai tarp pažeidžiamų bendruomenių išlieka opi problema (Velička *et al.*, 2021, p. 8). Yra svarbus tinkamas ugdymas bei švietimas apie neapykantos kalbą, kad būtų galima identifikuoti neapykantą kurstančios kalbos reiškinį ir suvokti, kada būtent tai yra neapykantą kurstanti kalba, taip mažinant šios nusikalstamos veikos latentškumą. Labai svarbu yra edukuoti jaunas žmones, kurių pasaulėžiūra dar formuojasi, ugdyti tinkamą vertybinę poziciją bei toleranciją kitų asmenų atžvilgiu. Atkreiptinas dėmesys, jog siekiant efektyvios neapykantos kalbos prevencijos, pati neapykantos kalba neturėtų būti laikoma pagrindiniu tikslu ir neturėtų būti koncentruojamasi tik į neapykantos kalbos paplitimą internete, nes pati neapykantos kalba yra piktybinio žmonių požiūrio rezultatas (Titley *et al.*, 2014, p. 80). Todėl svarbu yra rasti pykčio priežastis ir jas keisti, formuojant kitokį požiūrį, ugdant jaunų žmonių sąmoningumą ir taip kovojant su neapykantos kalbos priežastimis bei jos paplitimu visuomenėje. Kitu atveju tai gali sukurti aplinką, kurioje neapykantą kurstanti kalba bus propaguojama, palaikoma ir virs įprastu reiškiniumi. Tikėtina, jog ilgainiui tai virstų ne tik žodžiais, bet ir aktyviais fiziniais veiksmais. Atsikartojantis neapykantos kalbos reiškinys, kuris vis labiau virsta opi problema, lemia didesnę valstybės ir visuomenės dėmesio poreikį neapykantos kalbos atžvilgiu.

1.2. Neapykantos kalbos samprata Lietuvos Respublikos ir tarptautinėje teisėje

Detalesnį neapykantos kalbos sampratos analizės poreikį lemia šios sąvokos suvokimo stygius. Nors neapykantos kalba tampa kasdieniu reiškiniu, tačiau dažnas nežino, koks yra šios sąvokos turinys. Ji yra gaji šiuolaikinėje visuomenėje ir dažnai lieka nepastebėta. Nuolat yra painiojamos bei naudojamos kaip sinonimai tokios sąvokos kaip: neapykantos kalba, neapykantos nusikaltimas, saviraiškos laisvė, kalbinė agresija, destruktivi komunikacija ir pan. Todėl yra svarbu apsibrėžti neapykantos kalbos sampratą.

Lietuvių kalbos žodynas bendros *neapykantą kurstančios kalbos* sąvokos nepateikia, tačiau juo remiantis galima detaliau paanalizuoti kiekvieną šios apibrėžties dėmenį. Lietuvių kalbos žodyne žodis *neapykanta* apibrėžta kaip priešiško jausmas, neapkentimas; *kurstyti* – tai raginti, skatinti ką nors daryti, veikti, žadinti, kelti kokį jausmą, suagituoti, sukelti pasiryžimą ką nors veikti; *kalba* – tai žodinio minčių reišikimo sistema, kalbėjimas, dalijimasis mintimis, pašnekesys, sakomosios ar pasakytosios mintys, pasakymas, pasakojimas, nuomonė, prakalba, sugebėjimas kalbėti, kalbėsena, tam tikra kalbos skirtybė, atmaina, minčių reišikimo būdas, stilius, tarmė, šnekta (Lietuvių kalbos institutas. *Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/> [žiūrėta 2022 m. kovo 23 d.]. Aiškinant lingvistiškai, iš tokių definicijų matyti, kad *neapykantą kurstančios kalbos* sąvoka siejama su tyčiniu ir tikslingu priešiško jausmo bei neapkentimo propagavimu ir skatinimu dėl aktyvių veiksmų atlikimo, reiškiant bei dalijantis savo mintimis, nuomone kalbine išraiška. Tokių aktyvių veiksmų atlikimas tarsi suponuoja apie galimą neigiamos nuomonės formavimą, agresijos išprovokavimą, nepagrįstą diskriminavimą ir sumenkinimą kito asmens ar asmenų grupės atžvilgiu. Tokie veiksmai gali privesti prie galimų sunkesnių nusikalstamų veikų padarymo. Neapykantos kalbos problematika pasidarė ypač aktuali paskutinį dešimtmetį, išpopuliarėjus socialinių tinklų įtakai bei atsižvelgiant į tokias problemas kaip dezinformacijos platus pasklidimas, pandemija, migracijos krizė, karas ir pan. Dažnai tokie įvykiai kuria nerimą ir nesaugumo jausmą visuomenėje.

Neapykantos kalbos ištakų galima įžvelgti dar 1948 m. priimtoje Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje (toliau – Deklaracija), kurios 1 straipsnyje teigiama, kad visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis, jiems yra suteiktas protas ir sąžinė, ir jie turi elgtis vienas su kitu kaip broliai, o 2 straipsnio 1 dalyje pažymėta, kiekvienas turi teisę naudotis visomis šioje Deklaracijoje paskelbtomis teisėmis ir laisvėmis be jokių skirtumų, pavyzdžiui, dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės

kilmės, turtinės, gimimo ar kitokios padėties (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948 m). Nors ir nėra išskiriami privalomi įpareigojimai valstybėms ar atitinkamos sankcijos už numatytų nuostatų nesilaikymą bei pažeidimą, tačiau šis šaltinis turėjo didelės įtakos valstybių nacionalinės teisės formavimuisi ir pagrindinių žmogaus teisių įtvirtinimui ir apsaugai valstybių nacionalinėje teisėje.

1965 m. Tarptautinėje konvencijoje dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo yra draudžiama diskriminacinė kalba, taip pat šios Konvencijos dalyvės smerkia visokią propagandą ir visas organizacijas, kurios remiasi vienos rasės ar tam tikros odos spalvos ar tautybės žmonių grupės pranašumo idėjomis ar teritorijomis arba bando pateisinti ar skatinti rasinę neapykantą ir diskriminaciją, nesvarbu, kokios formos jos būtų bei įsipareigoja imtis neatidėliotinų ir veiksmingų priemonių prieš bet kokią tokios diskriminacijos kurstymą ar diskriminacinius veiksmus, taip pat nurodyta, kad Konvencijos valstybės dalyvės garantuoja veiksmingą apsaugą ir teises apsaugos priemones per kompetentingus nacionalinius teismus ir kitus valstybės institutus bei teisingai atlygintą visą žalą, patirtą dėl tokios diskriminacijos (Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, 1965 m.). Matyti, kad diskriminacinė kalba ir kiti neapykantą skatinančio pobūdžio veiksmai nukreipti prieš tam tikras atskiras grupes yra draudžiami žymiai platesniu mastu. Taip pat yra numatyti tiesioginiai valstybių įsipareigojimai bei diskriminacinio pobūdžio veiksmų kriminalizavimas, skirtingai nei Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad aiškinant sistemiškai Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto, priimto 1966 m., 19 straipsnį ir 20 straipsnį pastebėta, kad yra įtvirtinta viena svarbiausių tarptautinių nuostatų, susijusių su neapykantos kalba (Bayer, Bárd, 2020, p. 27). Šiame tarptautiniame dokumente teigiama, kad kiekvienas žmogus turi teisę į saviraiškos laisvę; ši teisė apima laisvę nekliudomai ieškoti, gauti ir perteikti visokią informaciją bei idėjas, nepaisant valstybių sienų, žodžiu, raštu arba per spaudą, arba meninėmis išraiškos formomis, arba kitokiais būdais savo nuožiūra, tačiau naudojantis šiomis numatytomis laisvėmis atsiranda ypatingos pareigos ir ypatinga atsakomybė, todėl naudojimasis gali būti tam tikrais atžvilgiais ribojamas, tačiau tik tiek, kiek numato įstatymai ir yra būtina kitų asmenų teisėms ir reputacijai gerbti (Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 1966 m.). Kiekvienas tautinės, rasinės ar religinės neapykantos kurstymo atvejis, kai yra skatinama diskriminacija, nesantaika ar smurtas, draudžiamas įstatymu (Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 1966 m.). *Kiekvienas neapykantos kurstymo atvejis* yra plati sąvoka. Galima teigti, jog į šią apibrėžtį patenka ir neapykantos kalba. Yra numatytas siauras tapatybinių pagrindų sąrašas, kada neapykantos kurstymo atveju yra skatinama diskriminacija, smurtas ir kt. Toks propagavimas

yra suprantamas kaip priešiško ir neigiamos nuomonės formavimas visuomenėje prieš tam tikrą tapatybinių bruožų turinčią grupę ar jai priklausantį asmenį, kai yra peržengiamos saviraiškos laisvės ribos bei suprantama kaip neteisėti veiksmai. Svarbu, kad tokia neapykantos reiškimo forma nėra pateisinama, o yra kriminalizuota bei suprantama kaip nusikalstama veika. Toks požiūris nukreipia į neapykantos kalbos sampratos turinio formavimąsi valstybių nacionalinėje teisėje. Tuo pačiu taip ugdoma ir pačio asmens savivoka, jog elgiantis laisvai - privalu prisiimti atsakomybę už savo elgesį bei įvertinti galimas rizikas. Saviraiškos laisvė ir neapykantos kurstymas dėl tautos, rasės ar religijos prieš asmenį ar asmenų grupę tarpusavyje yra nesuderinami.¹

Pirmą kartą Europos mastu terminas „neapykantos kalba“ buvo pavartotas 1997 metais Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Nr. R (97) 20 dėl neapykantos kalbos, o terminas „neapykantos nusikaltimai“ Europoje pirmą kartą buvo pavartotas vėliau, t.y. 2003 metų Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacijos (toliau – ESBO) organizuotame Ministrų Tarybos susitikime Maastrichte (Murauskienė, 2019, p. 6). Minėtose Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijose Nr. R (97) 20 dėl neapykantos kalbos, neapykantos kalbos taikymo sritis suprantama kaip apimanti visas išraiškos formas, kurios skleidžia, kursto, skatina arba pateisina rasinę neapykantą, ksenofobiją, antisemitizmą ar kitų formų neapykantą, kuri yra pagrįsta netolerancija, įskaitant: agresyviu nacionalizmu ir etnocentrizmu išreikštą netoleranciją, diskriminaciją ir priešišumą mažumoms, migrantams ir imigrantų kilmės žmonėms (Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to member states on hate speech, 1997). Tokia numatyta neapykantos kalbos taikymo sritis parodo, kad 1997 m. buvo įvardintos tam tikros ribos, kada yra identifikuojamas neapykantą kurstančios kalbos reiškinys. Pastebėtina, kad tokių įtvirtintų pagrindų pasirinkimą lėmė pačios Europos kultūrinė ir istorinė patirtis, ypač Antrojo pasaulinio karo įvykiai ir sukelti padariniai. Nors tai ir pirmoji tiesiogiai įtvirtinta neapykantą kurstančios kalbos sąvoka Europos mastu, tačiau pastebėtina, kad ji daugelyje Europos valstybių bei tarp Europos Sąjungos institucijų apibrėžiama skirtingai. Taip pat gali skirtis ir neapykantos kalbos turinio kriminalizavimas. Tai priklauso nuo įvairių aplinkybių, didelę įtaką turi valstybės istorija, tautinių, religinių, kalbinių ir kt. mažumų paplitimas bei kiti veiksniai.

Pavyzdžiui, Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros ir Europos Tarybos inicijuotame leidinyje neapykantos kalbos sąvoka apibūdinama kaip neapykantos

¹ Detalesnis saviraiškos laisvės ir neapykantą kurstančios kalbos santykis bei atribojimas bus nagrinėjamas antroje šio darbo dalyje analizuojant Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją.

propagavimas, pagrįstas vienu iš saugomų pagrindų, kai neapykantą kurstanti kalba apima bet kokias viešas išraiškas, kurios skleidžia, kursto, skatina arba pateisina neapykantą, diskriminaciją ar priešišumą konkrečiai grupei (Handbook on European non-discrimination law, 2018, p. 86). Šiuo atveju yra tiesiogiai įtvirtintas viešumo elementas. Europos Komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija (ECRI) bendrosiose politinėse rekomendacijose Nr. 15, skirtose kovai su neapykantą kurstančiomis kalbomis, teigiama, kad neapykantos kalba turi būti suprantama kaip neapykantos, menkinimo ar šmeižimo propagavimas, skatinimas arba kurstymas bet kokia forma prieš asmenį ar asmenų grupę, taip pat bet koks priekabiavimas, įžeidimas, neigiamas stereotipinimas, stigmatizavimas ar grasinimas tokio asmens ar asmenų grupės atžvilgiu, taip pat tokių raiškos formų pateisinimas dėl tautinės ar etninės kilmės, amžiaus, negalios, kalbos, religijos ar tikėjimo, lyties, lytinės tapatybės, seksualinės orientacijos ir kitų asmeninių bruožų ar statuso (ECRI General Policy Recommendation No. 15..., 2015, p. 3). Šiuo atveju yra pateikiama kur platesnė neapykantos kalbos sąvoka.

Apibendrinant matyti, kad tarptautinėje teisėje yra pateikta daugybė skirtingų neapykantos kalbos apibrėžimų ir nėra bendrai sutarta dėl vieno bendro. Visų šių sąvokų turinys yra siejamas su neapykantos kurstymo atvejais, kai žodžiu, raštu, įvairiais simboliais, menine forma yra propaguojama neapykanta, diskriminacija ar kita agresyvi netolerancija, siekiama sumenkinti, pažeminti, diskriminuoti tam tikras saugomas grupes ar joms priklausančius asmenis dėl jų bendrų tapatybinių bruožų, kaip kalba, tikėjimas, kilmė, seksualinė orientacija, amžius ir kt.

Analizuojant detaliau bei siekiant išsigryninti neapykantos kalbos sąvoką yra svarbu atsakyti į klausimą: ar neapykantos kalba yra neapykantos nusikaltimas?

ESBO Demokratinė institucijų ir žmogaus teisių biuro (toliau – ESBO institucija) teigimu neapykantos nusikaltimas susideda iš dviejų elementų, tai yra 1) nusikalstamos veikos (teisei priešingo veikos), atiliktos 2) šališko motyvo pagrindu (Hate Crime Laws, 2009). ESBO institucijos teigimu pirmąjį elementą galima laikyti bet kurią baudžiamajame įstatyme įtvirtintą nusikalstamą veiką, o antrąjį elementą apibūdina kaip šališkumo motyvą, kurio pagrindu buvo atliktas teisei priešingas veiksmas ir būtent šis šališkumo motyvas skiria neapykantos nusikaltimą nuo bet kurių kitų nusikaltimų (Hate Crime Laws, 2009). Neapykantos nusikaltimo atveju kaltininkas tikslingai pasirenka auką būtent dėl jos tapatumo tam tikrai grupei dėl jų savybinių bruožų, kaip rasė, kalba, tikėjimas ir pan. (Hate Crime Laws, 2009). Neapykantos kalba, ESBO institucijos požiūriu, nebūtų nusikalstama veika, jei nebūtų pačios kalbos specifinio turinio, t.y. pati kalba, kaip tokia, tai nėra nusikalstama veika, todėl neapykantos kalba nelaikoma neapykantos nusikaltimu, nes jai trūksta pirmojo, t.y. nusikalstamos veikos

elemento (Hate Crime Laws, 2009). Taigi, matyti, kad ESBO institucija laikosi nuostatos, jog neapykantos nusikaltimai neapima neapykantos kalbos bei abi nusikalstamos veikos skiriasi pavojingumo pobūdžiu ir laipsniu.

Tokiam požiūriui yra pritariama ir 2014 m. išleistame Tarptautinės prokurorų asociacijos praktiniame vadove, kuriame teigiama, kad prokurorams privalu skirti neapykantos nusikaltimus nuo neapykantą kurstančios kalbos bei žinoti ir įvertinti galimas rizikas painiojant šias sąvokas baudžiamojo persekiojimo praktikoje (Prosecuting hate crimes, 2014). Taip pat yra laikomasi pozicijos, kad neapykantos nusikaltimai neapima neapykantos kalbos.

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020 m. kovo 30 d. įsakymu Nr. 17.9.-4265 patvirtintose Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų metodinėse rekomendacijose (toliau – Generalinio prokuroro rekomendacijos) neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba nėra tarpusavyje tapatinami ir yra aprašoma kaip atskiros nusikalstamos veikos (Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą..., 2020). Taip pat yra pateiktas neapykantos kalbos, kaip nusikalstamos veikos, apibrėžimas: „Neapykantą kurstanti kalba, arba neapykantos kalba (angl. *hate speech*), – viešas skleidimas (žodžiu, raštu ar kita forma) informacijos (idėjų, nuomonių, žinomai neteisingų faktų), kuria tyčiojamasi, niekinama, skatinama neapykanta, kurstoma diskriminuoti, smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimo ar pažiūrų”, o „neapykantos nusikaltimai (angl. *hate crime*) – tai visos nusikalstamos veikos, kurių motyvas neapykanta, šališkumas ir (ar) išankstinis nusistatymas prieš asmenų grupę, išskiriamą pagal amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų požymius“ (Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą..., 2020). Pastebėtina, kad Generalinio prokuroro rekomendacijose bei ESBO institucijos teigimu neapykantos nusikaltimo ir neapykantos kalbos atkyrimas aiškinamas panašiai bei abi institucijos tiesiogiai pabrėžia, kad pati *kalba*, kaip tokia, nėra laikoma nusikalstama, o yra svarbu pačios kalbos specifinis turinys bei neapykantos motyvas ir tai skiria neapykantos kalbą nuo neapykantos nusikaltimo. Apibendrinant galima teigti, kad neapykantos nusikaltimai yra nusikaltimų grupė, kurie yra padaryti būtent esant neapykantos motyvui, nes neapykantos nusikaltimu gali pavirsti bet kuris nusikaltimas, jei yra neapykantos motyvas, o neapykantos kalba, tai yra visada konkreti nusikalstama veika.

Pastebėtina, kad 2009 m. Lietuvos Respublikos nacionalinėje teisėje vyravo kitoks požiūris į neapykantos nusikaltimų ir neapykantos kalbos tarpusavio santykį. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijose 2009 m. gruodžio 23 d. įsakymu Nr.12.14-40 patvirtintose metodinės rekomendacijos „Dėl nusikalstamų veikų, padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir atlikimo ypatumų“ neapykantos kalba buvo laikoma neapykantos nusikaltimų dalimi (Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. gruodžio 23 d. įsakymu Nr.12.14-40..., 2009). Tokiam požiūriui pritarė ir I. Isokaitė – Valužė savo moksliniame straipsnyje „Ekonominio nuosmukio poveikis neapykantos veikų tendencijoms“, publikuotame 2015 m. (Isokaitė, 2015). Taigi, nors tarptautinėje bendruomenėje neapykantos nusikaltimai ir neapykantą kurstanti kalba nebuvo tarpusavyje tapatinami, tačiau Lietuvoje ilgą laiką vyravo priešingas požiūris. Tikėtina tam didelės įtakos turėjo dėmesio stoka neapykantą kurstančios kalbos analizei bei diskusijų trūkumas šiuo klausimu.

2009 m. Lietuva perkėlė ES Tarybos Pamatinį sprendimą dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis ir apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis (2008 / 913/TVR) į nacionalinę teisę, įtvirtindama bausmes už neapykantos nusikaltimus ir neapykantos kalbą Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – Baudžiamasis kodeksas) (Velička, *et al.*, 2021, p. 8). Neapykantos kalbos sąvoka nėra numatyta Baudžiamajame kodekse, taip pat nėra tiesioginio atskiro neapykantos kalbos straipsnio. Įstatyminiu pagrindu neapykantą kurstančią kalbą apima neapykantos kurstymas, įtvirtintas Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalyje bei 3 dalyje (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Generalinio prokuroro rekomendacijose nurodyta, kad neapykantos kalbos padaromos veikos yra numatytos ne tik Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalyje bei 3 dalyje, bet ir 170² straipsnyje (Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą..., 2020). Šiame darbe apsiribosiu detalesne nusikalstamos veikos sudėties analize būtent Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalies bei 3 dalies apimtyje, kuri bus aptariama detaliau šio darbo trečios dalies pirmajame skyriuje.

2. EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO PRAKTIKOS ANALIZĖ

Analizuojant neapykantos kalbos baudžiamąjį teisinį vertinimą yra svarbi Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – Konvencija arba EŽTK) ir jos taikymo praktika Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT arba Teismas) jurisprudencijoje. Taip pat yra aktualu, saviraiškos laisvės samprata bei jos ribos pagal EŽTT praktiką. Toliau šioje darbo dalyje bus detaliau nagrinėjama saviraiškos laisvės samprata pagal EŽTK ir EŽTT jurisprudenciją, jos ribos bei santykis su neapykantos kalba.

Konvencija remiasi tradicija, kuri rūpinasi privačių ir viešųjų interesų pusiausvyra, visų piliečių lygybės ir orumo apsauga bei yra siekiama užtikrinti, demokratinio valdymo atributų išsaugojimą (Tulkens, 2015, p. 1). Taip pat yra siekiama išlaikyti balansą tarp teikiamų teisių ir laisvių bei turimų pareigų. EŽTT byloje *Erbakan prieš Turkiją* yra pabrėžęs, kad tolerancija ir pagarba vienodam visų žmonių orumui sudaro demokratinės ir pliuralistinės visuomenės pagrindus (*Erbakan prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 59405/00, [2006-07-06]. ECLI:CE:ECHR:2006:0706JUD005940500). EŽTT vertinimu, saviraiškos laisvė yra viena pagrindinių vertybių ir moralinių pagrindų, skirtų ir būtinų tolerantiškos ir demokratinės visuomenės vystymuisi ir tobulėjimui. Tačiau yra svarbu pabrėžti, kad saviraiškos laisvė nėra beribė ir turi tam tikras ribas. Siekis apsaugoti lygiateisiškumo principą bei žmogaus orumą nusveria galimybę naudotis saviraiškos laisve. Taigi, negalima teigti, kad ji yra absoliuti, svarbu atkreipti dėmesį, kad šios laisvės ribos nėra konstanta - tai nuolat besikeičiantis dalykas, ribas dažnai lemia konkrečios istorinės šalies gyvenimo sąlygos, t.y. realybė, todėl, ne visose šalyse jos yra vienodos (Meškauskaitė, 2018, p. 99). Tam taip pat didelės įtakos turi socialinis ir kultūrinis kontekstas. Net ir itin demokratiškose šalyse yra tam tikros ribos, kurių paisoma norint apsaugoti svarbesnius visuomenės interesus arba atskirų asmenų teises (Meškauskaitė, 2018, p. 100). Kiekvienas žmogus turi teisę turėti tam tikrus įsitikinimus, nuomonę, idėjas bei gali rinktis koku būdu jas išreikšti ir ar reikšti apskritai. Kiekvienas individas yra savitas ir suvokia pasaulį skirtingai. Tačiau, žinoma, ribos pradeda rasti, kai tai liečia kito asmens teises ar laisves.

Saviraiškos laisvė yra įtvirtinta EŽTK 10 straipsnio 1 dalyje, kuriame nurodyta, kad kiekvienas turi teisę į saviraiškos laisvę; ši teisė apima laisvę turėti savo nuomonę, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas valdžios institucijų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950). Tačiau pastebėtina, kad saviraiškos laisvė nėra absoliuti. Kiekvienas asmuo besinaudojantis šia laisve, turi prisiimti

ir atsakomybę. Norint elgtis laisvai, privalu prisiimti atsakomybę už savo laisvą elgesį, ypač, kai tai yra susiję su kitų asmenų teisėmis ir laisvėmis (jų tikėtina pažeidimu). Šiuo atveju, tam tikras pareigų ir atsakomybės radimosi momentas sąlygoja saviraiškos laisvės ribas. Jos yra įtvirtintos EŽTK 10 straipsnio 2 dalyje, kuriame pažymėta, kad naudojimasis šiomis laisvėmis, kadangi tai yra susiję ir su pareigomis bei atsakomybe, gali būti priklausomas nuo tam tikrų formalumų, sąlygų, apribojimų ar sankcijų, kurias nustato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje yra būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar visuomenės apsaugos, siekiant užkirsti kelią viešos tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę, taip pat kitų asmenų garbę ar teises, užkirsti kelią įslaptintos informacijos atskleidimui arba užtikrinti teisminės valdžios autoritetą ir bešališkumą (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950). Taigi, matyti, kad iškeliamos tam tikros vertybės, kurių pagrindu yra galimas saviraiškos laisvės ribojimas, siekiant išsaugoti demokratinę santvarką. Net ir liberalioje demokratinėje valstybėje, tam tikri ribojimai yra būtini, nes kitu atveju vyrautų chaosas, o pačių laisvių ir teisių vertė taptų menkesne ir mažiau vertinama. EŽTT byloje *Handyside prieš Jungtinę Karalystę* pažymėta, kad kiekvienas, kuris naudojasi žodžio laisve, prisiima „pareigas ir atsakomybę“, kurių apimtis priklauso nuo jo situacijos ir naudojamų techninių priemonių (*Handyside prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 5493/72, [1976-12-07]. ECLI:CE:ECHR:1976:1207JUD00549372). Taigi, laisvių, teisių ir pareigų bei atsakomybės tinkamas balansas yra svarbus neapykantos kalbos ir saviraiškos laisvės santykio atžvilgiu. Pastebėtina, kad galbūt nereikėtų laikyti žmogaus teisių ir pareigų kaip priešpriešos, o pareigos turėtų būti vertinamos kaip ribos žmogaus teisių kontekste.

Saviraiškos laisvė yra vienas iš esminių demokratinės visuomenės pamatų, viena iš pagrindinių jos pažangos ir kiekvieno žmogaus vystymosi sąlygų (*Handyside prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 5493/72, [1976-12-07]. ECLI:CE:ECHR:1976:1207JUD00549372). Atsižvelgiant į 10 straipsnio 2 dalį, jis taikomas ne tik „informacijai“ ar „idėjoms“, kurios yra palankiai priimtos arba laikomos neįžeidžiančiomis ar abejingomis, bet ir įžeidžiančioms, šokiruoti ar sutrikdyti valstybę ar bet kurį gyventojų sluoksnį (*Handyside prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 5493/72, [1976-12-07]. ECLI:CE:ECHR:1976:1207JUD00549372). Tokie yra to pliuralizmo, tolerancijos ir plataus mąstymo reikalavimai, be kurių nėra „demokratinės visuomenės“, tai, be kita ko, reiškia, kad kiekvienas šioje srityje taikomas „formalumas“, „sąlyga“, „ribojimas“ ar „bauda“ turi būti proporcinga siekiamam teisėtam tikslui (*Handyside prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 5493/72, [1976-12-07]. ECLI:CE:ECHR:1976:1207JUD00549372). Galimybė išreikšti nuomonę, kuri yra nepalanki ar priešiška kito požiūrio perspektyvai, sukuria tam tikrą minčių ir idėjų katilą, kurio pagrindu

visuomenė progresuoja ir tobulėja. Taikomi ribojimai turi būti objektyviai pateisinami ir proporcingi norimam poveikiui pagrįsti. Dėl tokios priežasties EŽTK 10 straipsnyje yra numatyta, kokių pagrindų galima taikyti tokius ribojimus. Pagal EŽTK 10 straipsnį, galimybė riboti saviraiškos laisvę atsiranda tik esant kartu visoms trimis sąlygoms: 1) jeigu toks ribojimas yra teisėtas, t.y. nustatytas įstatymo; 2) jeigu tokiu įstatyme nustatytu ribojimu yra siekiama apsaugoti vieną ar kelias šio straipsnio 2 dalyje numatytas vertybes; 3) jeigu toks ribojimas yra būtinais reikalingas demokratinėje visuomenėje (Meškauskaitė, 2018, p. 103). Taigi, nesant bent vienam iš šių elementų, saviraiškos laisvės ribojimas yra negalimas ir laikomas nepagrįstas. Tokiu atveju galima teigti, kad EŽTT vertindamas įsikišimą į saviraiškos laisvę atlieką *trijų sąlygų testą*, kuris lemia tokio ribojimo būtinumą ir pateisina įsikišimą į saviraiškos laisvę. Toks įsikišimas turi būti vertinamas atsakingai, saviraiškos laisvės apribojimų poreikis turi būti racionaliai ir argumentuotai pagrįstas.

Neapykantos kalbos kontekste svarbu paminėti, kad vienas svarbiausių iššūkių, yra rasti tinkamą prieštaraujančių teisių ir interesų pusiausvyrą, nes kai kurios teisės ir laisvės, įtvirtintos EŽTK, gali konkuruoti tarpusavyje, nors yra vienodai saugomos Konvencijos. Pavyzdžiui, EŽTT byloje Aydın Tatlav prieš Turkiją pažymėta, kad subalansavimą tarp prieštaraujančių interesų, atsirandančių įgyvendinant tokias pagrindines laisves kaip, viena vertus, pareiškėjo teisė reikšti savo idėjas visuomenei dėl religinių įsitikinimų ir kita vertus, kitų asmenų teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę yra vienodai ginamos EŽTK (*Aydın Tatlav prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 50692/99, [2006-05-02]. ECLI:CE:ECHR:2006:0502JUD005069299). Tam tikromis aplinkybėmis saviraiškos laisvė taip pat gali kelti grėsmę teisei į privatumą (EŽTK 8 straipsnis). EŽTT byloje Ciubotaru prieš Moldovą pažymėta, kad privataus gyvenimo sąvoka yra plati, kuri apima žmogaus psichinį ir fizinį neliečiamumą, taip pat tokie aspektai kaip vardas, lytis, religija ir seksualinė orientacija, asmens etninė tapatybė yra esminiai privataus gyvenimo ir tapatybės aspektai (*Ciubotaru prieš Moldovą* [EŽTT], Nr. 27138/04, [2010-04-27]. ECLI:CE:ECHR:2010:0427JUD002713804). EŽTT pažymėtina, kad bet koks neigiamas grupės stereotipų kūrimas, pasiekęs tam tikrą lygį, gali paveikti grupės tapatybės jausmus, narių savivertę bei pasitikėjimą savimi, šia prasme tai gali būti vertinama kaip neigiamas poveikis privataus gyvenimo atžvilgiu (*Aksu prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 4149/04, [2012-03-15]. ECLI:CE:ECHR:2012:0315JUD00414904). Be to, Teismas pakartoja, kad neapykantos kurstymas nebūtinai reiškia raginimą imtis smurto ar kitų nusikalstamų veiksmų (*Vejdeland ir kiti prieš Švediją* [EŽTT], Nr. 1813/07, [2012-02-09]. ECLI:CE:ECHR:2012:0209JUD00181307). Išpuoliai prieš asmenis, padaryti įžeidžiant, šaipantis ar šmeižiant tam tikras gyventojų dalis ar grupes turėtų būti pakankami valdžios

institucijoms teikti prioritetą kovai su rasistiniais pasisakymais, neatsakingos saviraiškos laisvės naudojimosi atžvilgiu (*Vejdeland ir kiti prieš Švediją* [EŽTT], Nr. 1813/07, [2012-02-09]. ECLI:CE:ECHR:2012:0209JUD00181307; *Féret prieš Belgiją* [EŽTT], Nr. 15615/07, [2009-07-16]. ECLI:CE:ECHR:2009:0716JUD001561507). Taip pat kyla konflikto tarp saviraiškos laisvės ir visų formų diskriminacijos uždraudimo rizika tais atvejais, kai pasinaudojant šia laisve yra kurstoma neapykanta ir pasireiškia neapykantos kalbos bruožai (Weber, 2009, p. 2). EŽTT 1994 m. rugsėjo 23 d. sprendime byloje *Jersild prieš Daniją* pabrėžė, kad yra ypatingai ir gyvybiškai svarbi kova su rasine diskriminacija visomis formomis ir apraiškomis (*Jersild prieš Daniją* [EŽTT], Nr.15890/89, [1994-09-23]. ECLI:CE:ECHR:1994:0923JUD001589089). EŽTT taip pat pažymi, kad diskriminacija dėl seksualinės orientacijos yra tokia pat rimta kaip ir diskriminacija dėl rasės, kilmės ar odos spalvos (*Vejdeland ir kiti prieš Švediją* [EŽTT], Nr. 1813/07, [2012-02-09]. ECLI:CE:ECHR:2012:0209JUD00181307). EŽTT byloje *Jersild prieš Daniją* konstatavo, kad nekyla abejonių, kad konkretūs neapykantą kurstantys pasisakymai, galintys įžeisti konkrečius asmenis ar grupes, nėra saugomi Konvencijos 10 straipsnio apimtyje (*Jersild prieš Daniją* [EŽTT], Nr.15890/89, [1994-09-23]. ECLI:CE:ECHR:1994:0923JUD001589089). Taigi, valdžios institucijos turėtų rasti balansą tarp prieštaraujančių teisių ir interesų, siekiant išvengti šių konflikto. Valstybėms neretai tampa iššūkiu pasirinkti tinkamą reguliavimą siekiant išlaikyti pusiausvyrą tarp teikiamų laisvių ir teisių, pamatinių demokratinėse vertybių apsaugos saviraiškos laisvės naudojimo kontekste. Šiuo atveju, kai netinkamai naudojantis saviraiškos laisve yra išreiškiami neapykantą kurstantys pasisakymai – tokie atvejai negali būti pateisinami ir turi susilaukti valstybės reakcijos. Esant tokiai situacijai, tam tikrose demokratinėse visuomenėse gali būti laikoma, kad būtina sankcionuoti ar net užkirsti kelią saviraiškos formoms, kurios skleidžia, kursto, skatina arba pateisina neapykantą, pagrįstą netolerancija (įskaitant religinę netoleranciją), su sąlyga, kad bet kokie „formalumi“, „sąlygos“, taikomi „apribojimai“ arba „baudos“ yra proporcingos teisėtam tikslui, kurio siekiama“ (*Gündüz prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 35071/97, [2003-12-04]. ECLI:CE:ECHR:2003:1204JUD003507197; *Erbakan prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 59405/00, [2006-07-06]. ECLI:CE:ECHR:2006:0706JUD005940500). Svarbu yra apsibrėžti, kur yra ribos saviraiškos laisvės pagal EŽTK ir kur prasideda neapykantos kalba. Saviraiškos laisvės ribojimai randasi, kai naudojimasis šia laisve pažeidžia kitų asmenų teises ir laisves. Kiekvienas turi prisiimti tam tikras pareigas bei atsakomybę už savo atliekamus veiksmus. Taigi, yra svarbi valdžios institucijų atitinkama reakcija pažeidžiamų gėrių apsaugai valstybėje.

EŽTT jurisprudencijoje yra naudojamas terminas neapykantos kalba, tačiau pats Teismas tikslaus ir konkretaus apibrėžimo nepateikia. EŽTT vartoja neapykantos kalbos apibrėžimą atsižvelgiant į kiekvieną konkretų atvejį savo teismų praktikoje. Tai yra susiję su tuo, kad apskritai, vertinant tarptautiniu mastu, nėra bendros vienos neapykantos kalbos sąvokos ir jos apimtis, turinys skiriasi kiekvienu jos identifikavimo atveju. Atsižvelgiant į tai, EŽTT yra raginamas sukurti „konstruktyvią teismų praktiką“, susietą su šiandien demokratinėse visuomenėse vyraujančiomis sampratomis ir Europos teisės raida, susijusia su neapykantos kurstymu (Tulkens, 2015, p. 2). Nors ir EŽTT 2003 m. gruodžio 4 d. sprendime byloje *Gündüz prieš Turkiją* pamini neapykantos kalbos sąvoką suformuluotą 1997 metais Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Nr. R (97) 20 dėl neapykantos kalbos, tačiau tokiu apibrėžimu EŽTT savęs neriboja (*Gündüz prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 35071/97, [2003-12-04]. ECLI:CE:ECHR:2003:1204JUD003507197). EŽTT jurisprudencijoje yra laikomasi požiūrio, jog kiekvienas atvejis turėtų būti analizuojamas atskirai, atsižvelgiant į individualias aplinkybes bei siekiama užtikrinti, kad EŽTT samprotavimai ir teismų praktika neapsiribotų apibrėžimais, kurie galėtų apriboti Teismo veiksmus būsimose bylose (Tulkens, 2015, p. 3). EŽTT palankiai vertina savarankišką tam tikrų sąvokų formavimąsi, atsižvelgiant į besivystančią visuomenę ir kintančią santvarką, todėl nepateikia konkretaus neapykantos kalbos apibrėžimo ir laiko tai autonomine sąvoka. EŽTT ne viename sprendime išreiškia savo poziciją, jog *tam tikrose demokratinėse visuomenėse būtina sankcionuoti ar net užkirsti kelią visoms išraiškos formoms, kurios skleidžia, kursto, skatina arba pateisina neapykantą, netoleranciją* (*Gündüz prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 35071/97, [2003-12-04]. ECLI:CE:ECHR:2003:1204JUD003507197; *Erbakan prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 59405/00, [2006-07-06]. ECLI:CE:ECHR:2006:0706JUD005940500; *Sürek prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 26682/95, [1999-07-08]. ECLI:CE:ECHR:1999:0708JUD002668295). Tai galima priskirti kaip teismo požiūrį neapykantos kalbos atžvilgiu, tačiau tai nėra laikoma kaip neapykantos kalbos sąvoka suformuota EŽTT, o išreikšta pozicija šiuo klausimu.

EŽTT byloje *Carl Jóhann Lillendahl prieš Islandiją* pirmą kartą buvo tiesiogiai iškeltas klausimas, ar komentarai prilygo neapykantą kurstančiai kalbai, kaip tai yra suprantama pagal šiuo metu formuojama EŽTT jurisprudenciją. Anot EŽTT, neapykantą kurstanti kalba yra skirstoma į dvi kategorijas: pirmąją, pagal EŽTT praktiką, neapykantą kurstančių kalbų kategoriją sudaro sunkiausios neapykantą kurstančios kalbos formos, kurioms, Teismo nuomone, taikomas EŽTK 17 straipsnis, todėl jos nepatenka į 10 straipsnio taikymo sritį, o antrąją kategoriją sudaro „mažiau rimtos“ neapykantą kurstančios kalbos formos, kurios, EŽTT nuomone, nėra visiškai išskiriamos iš 10 straipsnio apsaugos, tačiau kurias Susitariančiosioms

Šalims leidžiama apriboti (*Lilliendahl prieš Islandiją* [EŽTT], Nr. 29297/18, [2020-05-12]. ECLI:CE:ECHR:2020:0512JUD002929718). Į šią antrąją kategoriją Teismas priskyrė ne tik kalbą, kuria aiškiai raginama smurtauti ar daryti kitus nusikalstamus veiksmus, bet ir nusprendė, kad užpuolimai prieš asmenis, įvykdyti įžeidžiant, išjuokiant ar šmeižiant konkrečias gyventojų grupes, gali būti pakankami, kad valdžios institucijos teiktų pirmenybę kovai su kalba, paremta išankstiniu nusistatymu, atsižvelgiant į leidžiamus saviraiškos laisvės apribojimus (*Lilliendahl prieš Islandiją* [EŽTT], Nr. 29297/18, [2020-05-12]. ECLI:CE:ECHR:2020:0512JUD002929718).

Taip pat pažymėtina, kad EŽTT savęs nesaisto ir neapriboja neapykantos kalbos samprata ir požiūriu, kaip tai yra traktuojama tam tikrų šalių nacionalinėje teisėje. Teismo užduotis nėra pakeisti kompetentingos nacionalinės teisminės institucijos priėmusios sprendimą byloje, bet peržiūrėti jų priimtus sprendimus dėl EŽTK 10 straipsnio taikymo, neapsiribojant vien tik nustatymu, ar šios institucijos pagrindai, rūpestingai ir sąžiningai naudojosi joms suteikta diskrecija, tačiau Teismas turi nagrinėti įsikišimą į saviraiškos laisvę atsižvelgdamas į visą bylos kontekstą ir nustatyti, ar pritaikytos priemonės buvo proporcingos siekiant teisėto tikslo ir ar nacionalinių teismų nurodytos priežastys buvo tinkamos ir pakankamos (*Perincek prieš Šveicariją* [EŽTT], Nr. 27510/08, [2015-10-15]. ECLI:CE:ECHR:2015:1015JUD002751008). Pavyzdžiui, prieš tai minėtoje EŽTT byloje *Gündüz prieš Turkiją*, pagal konstatuotas faktines aplinkybes situacija Turkijos nacionalinių teismų, priešingai nei EŽTT, buvo pripažinta kaip neapykantos kalba. Šioje byloje pareiškėjas, kuris buvo islamo sektos lyderis, buvo nuteistas už neapykantos, pagrįstos religine netolerancija, kurstymą, nes per televizijos debatus ragino įvesti šariatą, taip pat atvirai kritikavo demokratines vertybes ir institucijas, ką Turkijos nacionaliniai teismai įvardino kaip neapykantos kalbą (*Gündüz prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 35071/97, [2003-12-04]. ECLI:CE:ECHR:2003:1204JUD003507197). Tačiau EŽTT sprendime pažymėjo, kad išraiškos, galinčios propaguoti, kurstyti arba pateisinti neapykantą, pagrįstą netolerancija, įskaitant religinę netoleranciją, nepatenka į EŽTK 10 straipsnyje garantuojamos apsaugos taikymo sritį (*Gündüz prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 35071/97, [2003-12-04]. ECLI:CE:ECHR:2003:1204JUD003507197). Vien tik šariato gynimas, nereikalaujant panaudoti smurto jį įtvirtinant, negali būti laikomas neapykantos kalbos hipoteze (*Gündüz prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 35071/97, [2003-12-04]. ECLI:CE:ECHR:2003:1204JUD003507197). Kadangi televizijos programa buvo siekiama informuoti visuomenę apie visuotinės svarbos Turkijoje klausimą ir atsižvelgdamas į tai, kad pareiškėjo nuomonė buvo išreikšta pliuralistinės diskusijos metu, Teismas įvertino, kad kišimasis į pareiškėjo saviraiškos laisvę nebuvo

„būtinai demokratinėje visuomenėje“ ir konstatavo EŽTK 10 straipsnio pažeidimą, tačiau ne neapykantos kalbą (*Gündüz prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 59745/00, [2003-11-13]. ECLI:CE:ECHR:2003:1113JUD005974500). Kitoje EŽTT byloje *Sürek prieš Turkiją* padarė išvadą, kad įvertinus faktinių aplinkybių visumą, buvo neapykanta kurstanti kalba, nors nacionaliniai teismai asmenį apkaltinamuoju nuosprendžiu pripažino kaltu dėl separatistinės propagandos, tačiau ne dėl neapykantos kalbos (*Sürek prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 26682/95, [1999-07-08]. ECLI:CE:ECHR:1999:0708JUD002668295). Taigi, matyti, kad EŽTT, atvirščiau nei nacionalinis teismas, pripažino pagal faktines aplinkybes neapykantos kalbos kurstymo atvejį, nors šalies nacionalinio teismo sprendimas buvo kitoks. Tai parodo EŽTT išlaikomą savarankiškumą ir neapsiribojimą konkrečiai apibrėžta sąvoka.

Aktualu, kad didelė dalis neapykantos kalbos apraiškų yra virtualioje erdvėje. Tobulėjant technologijoms, randasi naujų įrankių ir būdų reikšti savo nuomonę, mintis, idėjas, požiūrį vienu ar kitu klausimu. Norint sužinoti dienos aktualijas, galima pasinaudoti įvairiomis platformomis, naujienų portalais, kurie XXI amžiuje jau tapo kasdienybe. Atsiradus socialiniams tinklams, bemaž kiekvienas asmuo gali susikurti atskirą asmeninę paskyrą, kurioje galima dalintis dienos įspūdžiais, požiūriu dėl vienos ar kitos naujienos aktualios tuometinėje visuomenėje. Tokiu būdu randasi labai dideli kiekiai informacijos, dideli srautai įvairiausių komentarų, kuriuos suvaldyti yra sudėtinga ir tampa iššūkiu valdžios institucijoms. EŽTT 2015 m. birželio 16 d. sprendime byloje *Delfi AS prieš Estiją* yra pažymėjęs, kad internetas, atsižvelgiant į jo prieinamumą ir gebėjimą saugoti ir perduoti didelius informacijos kiekius, atlieka svarbų vaidmenį gerinant visuomenės prieigą prie naujienų ir palengvinant informacijos sklaidą apskritai, taip pat tuo pačiu metu interneto turinio ir pranešimų keliamos žalos žmogaus teisėms ir laisvėms, ypač teisei į privataus gyvenimo gerbimą, rizika tikrai yra didesnė nei tradicinės spaudos (*Delfi AS prieš Estiją* [EŽTT], Nr. 64569/09, [2015-06-16]. ECLI:CE:ECHR:2015:0616JUD006456909). Anonimiškumas internete gali skatinti laisvą idėjų ir informacijos srautą, taip pat EŽTT pabrėžia informacijos sklaidos internete lengvumą, apimties ir greičio bei kartą paviešintos informacijos tvarumą, o tai gali gerokai sustiprinti neteisėto pasisakymo internete padarinius, palyginti su tradicine žiniasklaida (*Delfi AS prieš Estiją* [EŽTT], Nr. 64569/09, [2015-06-16]. ECLI:CE:ECHR:2015:0616JUD006456909). Dažnai asmenys yra drąsesni skelbdami savo idėjas viešojoje erdvėje neatskleisdami savo tikrosios tapatybės. Šiuo atveju anoniminių komentarų gausa dažnai būna kupina neigiamų pasisakymų, kurie kursto bei skatina neapykanta, yra įžeidžiantys ar šališki asmens ar asmenų grupės atžvilgiu. Tikėtinas lūkestis yra, kad ateityje viešojoje erdvėje vengiant anoniminių

komentarų žmonės bus labiau tolerantiški ir nežeims vienas kito įvairiais destruktiviais pasisakymais. Tai skaldo visuomenę, kuria nesaugumo jausmą, didina tarpusavio atskirtį.

Kai neapykantos kalba yra reiškama komentarų pavidalu internetinėje erdvėje, yra aktualus 2020 m. sausio 14 d. EŽTT priimtas sprendimas byloje *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*, kuriame Lietuva yra pripažinta pažeidusi EŽTK 13 straipsnį (Teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę) bei EŽTK 8 straipsnį (Teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) kartu su 14 straipsniu (Diskriminacijos uždraudimas) (*Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 41288/15, [2020-01-14]. ECLI:CE:ECHR:2020:0114JUD004128815). Šioje byloje dviems homoseksualiems vaikinams patalpinus jų besibučiuojančių nuotrauką vieno iš pareiškėjų Facebook asmeninėje paskyroje, jie susilaukė daugybės (bylos duomenimis daugiau nei 800) komentarų, kurių didžioji dalis buvo neapykantą kurstantys, grįsti seksualinės orientacijos pagrindu (vieni, neapykantą bei smurtą kurstantys komentarai, buvo skirti apskritai LGBT bendruomenės atžvilgiu, kiti tiesiogiai grasino pareiškėjams asmeniškai) (*Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 41288/15, [2020-01-14]. ECLI:CE:ECHR:2020:0114JUD004128815). Šioje situacijoje Lietuvos Respublikos nacionaliniai teismai atsisakė pradėti ikiteisminį tyrimą dėl neapykantos ir smurto prieš homoseksualius asmenis ikiteisminio tyrimo stadijoje, teigdami, kad kai kurie komentarai buvo neetiški, o poros elgesys buvo provokuojantis ir tyrimo pradėjimas šioje byloje būtų tik laiko ir išteklių švaistymas (*Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 41288/15, [2020-01-14]. ECLI:CE:ECHR:2020:0114JUD004128815). Toks Lietuvos Respublikos nacionalinių teismų elgesys EŽTT buvo įvertintas neigiamai ir susilaukė daug kritikos. Ši byla dažnai vadinama istorine, ne tik LGBT grupės atžvilgiu, tačiau ir apskritai labai svarbi nacionaliniams teismams analizuojant neapykantos kalbą, kaip nusikalstamą veiką. Šis EŽTT sprendimas davė didelį pokytį Lietuvos Respublikos teismų praktikoje, nagrinėjant neapykantos kalbos atvejus. Detalesnė šios bylos analizė Lietuvos nacionalinių teismų praktikos atžvilgiu bus aptarta šio darbo trečios dalies antrajame skyriuje, analizuojant Lietuvos Respublikos teismų praktiką.

3. NEAPYKANTOS KALBA, KAIP NUSIKALSTAMA VEIKA, BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS TEORIJOJE IR LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISMŲ PRAKTIKOJE

3.1. Neapykantos kalbos, kaip nusikalstamos veikos, sudėties analizė (LR BK 170 straipsnio 2 dalis ir 3 dalis)

Kaip jau minėta anksčiau šiame darbe, atskiro straipsnio, skirto būtent tik neapykantą kurstančiai kalbai Baudžiamajame kodekse nėra, o ją apima neapykantos kurstymas (Kurstymas prieš bet kokios tautos, rasės, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę), esantis Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalyje ir 3 dalyje (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta paprastoji neapykantos kalbos, kaip nusikalstamos veikos, sudėtis, o 170 straipsnio 3 dalyje yra kvalifikuotoji neapykantos kalbos sudėtis, kai yra numatyta griežtesnė baudžiamoji atsakomybė.

Paprastoji neapykantos kalbos, kaip nusikalstamos veikos, sudėtis numato baudžiamąją atsakomybę tam, kas viešai tyčiojosi, niekino, skatino neapykantą ar kurstė diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, o kvalifikuotoji, pavojingesnė sudėtis numato baudžiamąją atsakomybę tam, kas viešai kurstė smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų arba finansavo ar kitaip materialiai rėmė tokią veiklą (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Būtent tokios sudėtys yra skirtos neapykantą kurstančiai kalbai, kaip nusikalstamai veikai, inkriminuoti ir taikomos praktikoje. Toliau šioje darbo dalyje bus detaliau analizuojamos ir aptariamos minėtų nusikalstamų veikų sudėtys.

3.1.1. Objektas

Atsakomybė už neapykantą kurstančią kalbą yra įtvirtinta Baudžiamojo kodekso XXV skyriuje “Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei“ (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Šio skyriaus rūšinis objektas yra žmonių grupių ar jai priklausančių individų teisės ir lygiateisiškumas, nepriklausomai nuo jų lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, o papildomi objektai yra visuomenės saugumas, taip pat žmogaus gyvybė, sveikata,

orumas (Murauskienė, 2019, p. 27). Kitaip tariant, teisės aktais įtvirtinta šių nusikaltimų objekto apsauga leidžia asmeniui priklausyti tam tikrai mažumai arba kitai pažeidžiamai visuomenės grupei ir veikti visuomenėje nebijant iš to galimai kylančių neigiamų pasekmių (Murauskienė, 2019, p. 27). Konstitucinis Teismas 2019 m. sausio 11 d. nutarime Nr. KT3-N1/2019 pažymėjo, kad tik besivadovaujanti pagarba kiekvieno žmogaus orumui valstybė gali būti laikoma iš tikrųjų demokratine (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas). Konstitucinio teismo pabrėžiama, kad pagarba kiekvieno žmogaus orumui yra vienas iš demokratinės valstybės pagrindinių atributų. Taip yra parodoma valstybės pozicija asmens orumo pagarbos atžvilgiu, kurios privalu laikytis, siekiant išlaikyti tokią demokratinę valstybę, kuri negali būti abejinga kiekvieno piliečio orumo apsaugai. Lygiateisiškumo apsauga išplaukia iš Konstitucijos 29 straipsnio, kuriame yra įtvirtinta, kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs, žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Tokiu būdu įstatymo leidėjas lygiateisiškumo principo pagrindu skiria apsaugą minėtomis griežtai apibrėžtomis savybėmis pasižyminčioms grupėms bei asmenims, kurie joms priklauso, siekdamas saugios, vieningos, nesusiskaldžiusios, tolerantiškos visuomenės. Kaip Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, jog Konstitucijoje, *inter alia* jos 29 straipsnyje, įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas neatsiejamas nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, kuris yra universalus principas ir kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema bei pati Konstitucija (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 28 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas). Iškeldamas, kaip vertybę, prigimtinių teisių ir laisvių reikšmę bei siekdamas įtvirtinti visų asmenų lygybės koncepciją visuomenėje, įstatymo leidėjas prisideda prie stiprios demokratinės valstybės kūrimo bei vystymo. Taip yra kuriama saugesnė aplinka, tolerantiška ir pakanti vienas kito skirtumams.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegijos yra pažymėta, kad Baudžiamojo kodekso 170 straipsnyje nustatytų nusikalstamų veikų pagrindinis objektas yra asmens (žmogaus) lygiateisiškumas ir sąžinės laisvė, papildomu objektu gali būti konkrečiais atvejais – atitinkamai žmonių grupei priklausančio asmens garbė, orumas, sveikata (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Apskritai Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio dalyku yra tik griežtai apibrėžtomis savybėmis pasižyminčio asmens ir jų grupių teisės ir laisvės. Tokia pasirinkta įstatymo leidėjo pozicija yra sietina su konstitucinėmis vertybėmis bei Konstitucijoje įtvirtintomis nuostatomis. Taip yra

siekiama konstitucinių vertybių pusiausvyros ir stabilumo visuomenėje bei vykdoma šių vertybių paneigimo prevencija. BK 170 straipsnyje įtvirtintas draudimas pagrįstas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalies nuostata, pagal kurią laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kaip minėta, Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio saugoma vertybė yra žmonių lygiateisiškumas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Tai reiškia teisę lygiomis sąlygomis nediskriminuojant gyventi visuomenėje. Konstitucinis Teismas nekartą yra kėlęs ir analizavęs lygiateisiškumo klausimą ir yra konstatavęs, kad Konstitucinis asmenų lygybės įstatymui principas būtų pažeistas, jeigu tam tikri asmenys ar jų grupės būtų traktuojami skirtingai, nors tarp jų nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 30 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 30 d. nutarimas; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas). Toks Konstitucinio Teismo požiūris iš esmės pabrėžia, kad lygiateisiškumo pažeidimas visuomenėje yra tolygus diskriminacijai, kuri nėra pateisinama ir tam tikras neapykantos kurstymas, vien tik kokio nors požymio pagrindu, iš esmės pažeidžia lygiateisiškumą.

3.1.2. Objektyvioji pusė

Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalyje numatyta veika reiškiasi vienu ar keliais alternatyviais veiksmais: a) tyčiojimusi iš tam tikros grupės ar jai priklausančio asmens; b) jų niekinimu; c) neapykantos jiems skatinimu; d) kurstymu juos diskriminuoti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Šios veikos turi būti padarytos viešais pareiškimais plačiam neapibrėžtam žmonių ratui, nukreiptais prieš žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Atsižvelgiant, jog tai yra alternatyvūs veiksmai, tai šiuo atveju užtenka vieno iš šių veiksmų atlikimo fakto, norint kvalifikuoti veiką pagal Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalį. Šių alternatyvių veiksmų sąvokų apibrėžčių Baudžiamajame kodekse nėra pateikta, tačiau jos yra išaiškintos Lietuvos Aukščiausiojo

Teismo praktikoje. *Tyčiojimas* – tai garbės ir orumo žeminimas, žmogaus ar žmonių grupės vaizdavimas kaip pajuokos objekto; *niekinimas* – tai labai neigiamas nepagarbus atsiliepiamas apie žmogų ar žmonių grupę, džiūgavimas dėl juos ištikusios nelaimės arba prieš juos padarytų nusikaltimų ir pan.; *neapykantos skatinimas* – tai primetimas žmogui ar jų grupei nebūtų dalykų, kurie juos neigiamai apibūdina visuomenės akyse, sukelia priešišumą ar provokuoja nepakantumą žmogui ar jų grupei; *kurstymas diskriminuoti* – tai tiesioginis kvietimas arba netiesioginis skatinimas riboti žmogaus ar jų grupės teises ir laisves lyginant su kitais žmonėmis ar jų grupėmis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Visos veikos pasižymi kraštutiniu, jų diskriminacinis pobūdis turi būti akivaizdus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 3 dalyje, t.y. kvalifikuotoje nusikalstamos veikos sudėtyje yra numatyta atsakomybė už kurstymą smurtauti ar fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų arba finansavimą ar kitokį materialų tokios veiklos rėmimą (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Šiuo atveju kurstymas smurtauti ar fiziškai susidoroti taip pat nėra detaliau aptartas baudžiamajame įstatyme, tačiau jo išaiškinimą pateikia Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Kurstymas smurtauti ar fiziškai susidoroti – tai tiesioginis ar netiesioginis skatinimas naudoti fizinę ar psichinę prievartą (žudyti, žaloti ir pan.) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kvalifikuotoje neapykantos kalbos sudėtyje yra įtvirtintas kurstymas atlikti aktyvius smurtinio pobūdžio veiksmus, kurie gali virsti nauja savarankiška nusikalstama veika, t.y. neapykanta motyvuotu nusikaltimu, pavyzdžiui, nužudymu (Baudžiamojo kodekso 129 straipsnio 2 dalies 13 punktas), sunkiu sveikatos sutrikdymu (Baudžiamojo kodekso 135 straipsnio 2 dalies 13 punktas) ar nesunkiu sveikatos sutrikdymu (Baudžiamojo kodekso 138 straipsnio 2 dalies 13 punktas), siekiant išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jam priklausančiam asmeniui dėl baudžiamajame įstatyme apibrėžtų pagrindų, tokių kaip amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Tai didina šios nusikalstamos veikos pavojingumą, todėl ji yra laikoma kvalifikuotąja sudėtimi Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalies atžvilgiu. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentare pažymėta, kad kurstymo smurtauti ar fiziškai susidoroti požymį gali sudaryti ir kurstymas apriboti žmonių judėjimo laisvę (prievarta neleisti išlipti ar įlipti į transporto priemonę ir t.t.), juos pažeminti jėga išrengiant, ir išteplojant rūbus

ar kūną ir pan. (Prapiestis *et al.*, 2009, p. 249). Tokios veiklos finansavimas ar kitoks materialus rėmimas – piniginės išmokos būsimu, daromo ar padaryto smurtavimo ar fizinio susidorojimo kaltininkams, suteikimas jiems transporto priemonių, kitokios technikos, patalpų ir pan. (Prapiestis *et al.*, 2009, p. 249). Dėl šio požymio inkriminavimo teismų praktikoje didesnių problemų nekyla. Tačiau kyla daug problemų, kada apskritai turi būti taikoma baudžiamoji atsakomybė už neapykantos kalbą. Tai bus detaliau aptariama šio darbo trečios dalies antrajame skyriuje analizuojant Lietuvos Respublikos teismų praktiką.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje pažymėta, kad šios veikos padarymo būdas – būtinas nusikalstamos veikos sudėties požymis – veika turi būti padaroma viešai, tam tikru viešu pareiškimu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kvalifikuojant veikas, būtent kaip neapykantos kalbą, labai svarbus požymis yra viešumas, tai reiškia, kad tyčiojimas, niekinimas, neapykantos skatinimas, kurstymas diskriminuoti, smurtauti ar fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl Baudžiamajame kodekse įvardintų pagrindų turi būti atlikti viešai. Tokio viešo pobūdžio pareiškimams yra nesvarbu, ar atsako iš auditorijos bus sulaukta iš karto, ar ne, kaip, pavyzdžiui, „gyvame“ renginyje (ECRI General Policy Recommendation No. 15 on Combating..., 2016, p. 18). Nusikalstamos veikos dėl rasinės, etninės, nacionalinės, religinės ar kitos diskriminacinio pobūdžio neapykantos dažniausiai įvykdomos viešose vietose arba viešoje informacijos sklaidos erdvėje, įskaitant elektroninę arba virtualiąją erdvę (internetas, el. paštas, kitos elektroninių ryšių priemonės ir būdai perduoti vaizdinę, garsinę ar tekstinę informaciją), taip pat gali būti padaromos ir privačioje erdvėje ar kitoje ne viešoje vietoje (pavyzdžiui, gyvenamajame būste) (Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą..., 2020). Šiuo atveju galėtų būti pakabintas plakatas ant daugiabučio namo lango su įvairiomis iliustracijomis ar užrašais niekinančiais ar diskriminuojančiais tam tikra asmenų grupę dėl jų savybinių bruožų.

Viešumo požymis šių veikų kontekste suprantamas kiek siauriau nei viešosios tvarkos pažeidimo atveju, kai vieša vieta laikoma bet kuri vieta, į kurią gali laisvai patekti kiti asmenys (Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą..., 2020). Baudžiamojo kodekso 284 straipsnyje esančiam viešumo kriterijui užtenka, kad teoriškai būtų galimybė, kad bent vienas asmuo galėtų pamatyti ar išgirti ar kitaip suvokti kaltininko veiksmus, o kalbant apie nusikalstamas veikas Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalyje bei 3 dalyje, tai viešumo čia reikia šiek tiek platesnio t.y., kad ne tik teorinė galimybė, kad kažkas paskaitys ir pasielgs taip kaip kursto kaltininkas, bet ir faktiškai turi būti viešai paskleista ir viešai su ta informacija turi turėti galimybę susipažinti tam tikra asmenų grupė. Tai siejasi su tuo, kad

kvalifikuojant veikas pagal Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalį ar 3 dalį, būtina nustatyti, kad įžeidžiančio, niekinančio, diskriminacinio pobūdžio vieši kaltininko pareiškimai, taip pat raginimai smurtauti buvo skiriami tam tikram neapibrėžtam skaitytojų ar klausytojų ratui tiesiogiai palenkti, t. y. sukurstyti juos prieš tam tikrą žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, sukelti neapykantą, suformuoti niekinančią, diskriminacinę požiūrį į juos arba paskatinti naudoti fizinę ar psichinę privartą (Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą..., 2020; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Tai parodo, kad viešumo elementas yra sietinas ir su adresatu, kurį yra siekiama paveikti neapykantos kalba.

Atsižvelgti reikia ir į priemones, kuriomis neapykantą kurstantys pareiškimai išreiškiami. Veikos, įtvirtintos 170 straipsnio 2 ir 3 dalyje, gali būti atliekamos įvairiose vietose, pavyzdžiui, eitynių metu, futbolo varžybų metu, bažnyčioje ar teatre verbaliai ar demonstruojant įvairius plakatus, užrašus, gestus, taip pat neapykantą kurstanti kalba gali būti išreiškiama pasinaudojant įvairiomis visuomenės informavimo priemonėmis (radiju, televizija, laikraščiu, žurnalu ir pan.), tačiau palankiausia vieta yra internetinė erdvė. Atsižvelgiant, jog internetinė erdvė yra pasiekiamą dideliame žmonių ratui, dažniausiai, ten paskleisti pareiškimai turėtų būti laikomi viešo pobūdžio. Naudojantis internetu paskleista neapykantą kurstanti kalba gali per trumpą laiką, be didesnių resursų, pasiekti platų asmenų ratą. Atsižvelgiant į EŽTT praktiką, internetinėje erdvėje esantys neapykantos kalbos išsireiškimai yra laikomi viešais. Pastebėtina, kad privatūs pokalbiai nėra laikomi vieši, atsižvelgiant į asmens teisę į privatumą ir tokiu atveju neturėtų būti vertinami kaip neapykantos kurstymas (Prohibiting incitement to discrimination, hostility or violence, 2012). Internetas yra pagrindinė ir iš esmės visuotinai prieinama ir naudojama elektroninė žmonių komunikacijos ir informacijos perdavimo bei sklaidos priemonė, ji dažnai panaudojama ir nusikalstamiems tikslams, suteikdama neribotas galimybes ne tik skleisti įstatymų draudžiamą informaciją, bet ir leidžianti tokios informacijos kūrėjams, platintojams ir naudotojams beveik nevaržomai koordinuoti savo veiksmus, tiesiogiai ar užmaskuotai verbuoti savo pasekėjus, pasinaudojant mažomis materialinėmis ir laiko sąnaudomis sukelti neramumus visuomenėje, skatinti neapykantos proveržius ir net su tuo susijusius fizinio, psichinio smurto prieš labiausiai pažeidžiamas visuomenės grupes išpuolius realiame gyvenime (gatvėse, butyje ir pan.) (Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą..., 2020).

Taigi, su viešai išsakytais diskriminacinės, įžeidžiančios ar niekinančios kilmės pasisakymais ar kurstymu atlikti aktyvius fizinius smurtinio pobūdžio veiksmus turi turėti galimybę susipažinti neapibrėžtas skaitytojų ar klausytojų ratas. Šiuo atveju internetas, kur ir yra dažniausiai skleidžiama neapykanta, visiškai atitinka šį viešumo požymį. Taip ir viešos diskusijos transliuojamos per radiją, televiziją, kiaulės galvos padėjimas prie Sinagogos į kurią atėjo ne vienas asmuo ir tokiu būdu ne vienas asmuo pastebėjo tai, pamatė tą veiksma (Kauno apylinkės teismo 2015 spalio 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje), tai ir yra tas viešumo kriterijaus užtikrinimas ir atitinka galimybę takyti baudžiamąją atsakomybę.

Taip pat siekiant inkriminuoti neapykantos kalbą prie objektyviosios pusės yra svarbu aptarti neapykantos kalbos turinio vertinimo reikšmę, t.y. kaip objektyviai padarytas nusikaltimas. Lingvistai nesprenžia teisinių klausimų, tačiau teiginių (komunikacinio akto) prasmės išaiškinimas tampa itin svarbus, nes, anot Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos, kvalifikuojant veiką pagal Baudžiamojo kodekso 170 straipsnį, nebūtina nustatyti konkretaus asmens, kuriam buvo padaryta veika, pakanka nustatyti, ar šia nusikalstama veika buvo siekiama pasityčiojant, paniekinant skatinti neapykantą ar diskriminaciją prieš konkrečių asmenų, pasižyminčių lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų bendrumu, grupę (Velička *et al.*, 2021, p. 92). Yra aktualus pačio kaltininko kalbos turinys ir jo norėta pasakyti idėja, mintis, ar ji buvo skatinanti neapykantą, ar kurstančio smurtauti, diskriminuoti, fiziškai susidoroti su Baudžiamajame įstatyme įtvirtintais požymiais apibūdinta žmonių grupė ar jai priklausančiu asmeniu. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo yra akcentuojama, jog svarbiausiu rodikliu tampa - pačios kalbos turinio vertinimas ir taip yra iškeliamas kalbos turinio reikšmė, kuri yra tam tikra nusikalstamos veikos subjekto minčių seka, jo mąstymo proceso atspindys. Kalbos turinio tinkama analizė taip pat yra paranki tiek kaltininko tikslo (ko siekė kaltininkas savo priešiškais pareiškimais), tiek motyvo nustatymui, kurie yra būtini, siekiant inkriminuoti nusikaltimą, įtvirtintą Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalyje ar 3 dalyje.

Aptariamos nusikalstamos veikų sudėtys, numatytos Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalyje ir 3 dalyje, yra formalios, jos laikomos baigtomis nuo viešo atitinkamų pareiškimų ar raginimų paskelbimo, nepriklausomai nuo padarinių (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Šios nusikalstamos veikos sudėties formalumas reiškia, kad nėra įstatyme numatyti aiškūs padariniai, kuriuos reikia įrodyti norint patraukti kaltininką baudžiamajon atsakomybėn. Pasekmių atsiradimas ar neatsiradimas nėra esminis elementas inkriminuojant šią nusikalstamą veiką. Teismų praktikoje nagrinėjant baudžiamąsias

bylas dėl nusikalstamų veikų, kurios aprašytos formaliąja sudėtimi, pažymėta, kad nusikaltimo pavojingumas yra vienas iš kriterijų, lemiančių baudžiamosios atsakomybės taikymą (Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą..., 2020). Pavojingumo nustatymas neapykantos kalbos bylose bus detaliau aptariamas šio darbo trečios dalies antrajame skyriuje analizuojant Lietuvos Respublikos teismų praktiką.

3.1.3. Subjektas

Nusikalstamų veikų, įtvirtintų Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalyje bei 3 dalyje subjektas yra pakaltinamas, sulaukęs 16 metų amžiaus fizinis asmuo (Prapiestis *et al.*, 2009, p. 249). Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 4 dalyje yra numatyta baudžiamoji atsakomybė ir juridiniam asmeniui (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Svarbu yra atsižvelgti į pačio nusikaltimo subjekto asmenybę, jo priklausomumą ar sąsajas su tam tikromis grupuotėmis, kurios turi įtemptus santykius ar neigiamą požiūrį į Baudžiamajame įstatyme apibrėžtais požymiais apibūdintas grupes ar joms priklausančius asmenis. Kaltininko asmenybės bruožai gali padėti kvalifikuojant nusikaltimą, kaip neapykantos kalbą. Atkreiptinas dėmesys, ar kaltininkas ir nukentėjęs asmuo (auka) priklauso skirtingoms rasinėms, etninėms, kultūrinėms grupėms, yra skirtingų lyčių ar priklauso skirtingoms grupėms, tarp kurių istoriškai susiklostė priešiškas; kaltininkas vilkėjo drabužius, turėjo tatuiruočių ar kitų ženklų, įvykio vietoje paliko daiktų (objektų), rodančių jo priklausomybę neapykantą kurstančiai tam tikrai žmonių grupei (Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą..., 2020). Taip pat svarbu įvertinti kaltininko elgesį iki nusikalstamos veikos padarymo, kokie buvo kaltininko veiksmai, ar jis kokiais nors būdais išreiškė neapykantą ar išankstinę nusistatymą prieš minėtais požymiais apibūdintas grupes ar asmenis, ar anksčiau yra dalyvavęs panašaus pobūdžio įvykiuose ar grupiniuose susitikimuose, kur propaguojama, kurstoma diskriminacija, skatinama neapykanta, siuntęs grasinančio pobūdžio žinutes ar laiškus asmenims, užrašai, domėjimosi sritys ir pan. Tokie aspektai, apibūdinantys analizuojamo nusikaltimo subjektą, gali padėti atskleisti nusikaltimo padarymo motyvą bei tikslą. Dauguma neapykanta motyvuotų incidentų kaltininkų yra vyrai (71 proc.), didžioji dalis šių užfiksuotų incidentų įvykdyti ne po vieną, o veikiant grupėse (65 proc.), taip pat pastebėta, jog 1 iš 8 neapykanta motyvuotų incidentų įvykdytas artimoje aplinkoje, t. y. namiškiai ir (ar) šeimos nariai buvo įvardyti kaip tokio incidento kaltininkai (Murauskienė, 2022).

Taip pat yra svarbus pačio subjekto statusas visuomenėje. Viešo asmens, pavyzdžiui, politiko ar kito žinomo nuomonės formuotojo išsakyta neapykantą kurstanti nuomonė ar pozicija vienos ar kitos tapatybiniais pagrindais apibrėžtos grupės ar asmens, priklausančio tai grupei, atžvilgiu, paveiks didesnę ratą žmonių, turės didesnės negatyvios įtakos bei susilauks aktyvesnio susidomėjimo² nei „paprasto“ asmens pasakyta ar kitais būdais išreikšta neapykantos kalba.

3.1.4. Subjektyvioji pusė

Baudžiamosios teisės teorijoje subjektyvioji nusikaltimo pusė yra apibūdinama kaip subjektyvių požymių, apibūdinančių pavojingą veiką ir pasekmes, visuma (Pavilonis, 2001, p. 200). Prie subjektyviąją nusikaltimo pusę sudarančių požymių priskiriami kaltė, nusikaltimo padarymo motyvas ir tikslas - kiekvieno šio požymio baudžiamoji teisinė reikšmė yra skirtinga, tačiau tik jų visuma parodo asmens sąmonės ir valios ryšį su pavojinga veika ir pasekmėmis, atspindi asmens viduje vykstančius psichinius procesus darant pavojingą veiką (Pavilonis, 2001, p. 200).

Aptariamas nusikaltimas, esantis Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalyje ir 3 dalyje, yra padaromas tiesiogine tyčia – kaltininkas supranta, kad atlikdamas viešus pareiškimus viešai tyčiojasi, niekina, skatina neapykantą, kursto diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį arba kursto viešai prieš juos smurtauti, fiziškai susidoroti, ir nori taip veikti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Šiuo atveju, veika yra atliekama tik tiesiogine tyčia, netiesiogiai kurstyti neapykantos ar neatsargiai kurstyti neapykantos yra neįmanoma, nes pagrindinis kriterijus, kurį reikia nustatyti tokio pobūdžio bylose yra išankstinis nusistatymas, kuris turi būti pas kaltininką giliai viduje ir tik tam tikros aplinkybės iššaukia tą išankstinio nusistatymo išraišką, t.y. tą pasakytą neapykantos kalbą, atsiradus tam palankioms sąlygoms.

Kvalifikuojant veikas pagal BK 170 straipsnio 2 ir 3 dalis, būtina nustatyti, kad įžeidžiančio, niekinančio, diskriminacinio pobūdžio vieši kaltininko pareiškimai, taip pat raginimai smurtauti buvo skiriami tam tikram neapibrėžtam skaitytojų ar klausytojų ratui tiesiogiai palenkti, t. y. sukurstyti juos prieš tam tikrą žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties,

² Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo 2022 m. vasario 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-40-468/2022

tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, sukelti neapykantą, suformuoti niekinančią, diskriminacinę požiūrį į juos arba paskatinti panaudoti fizinę ar psichinę prievartą prieš juos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Šiuo atveju galima teigi, kad tai yra kaltininko tikslas. Savo išreiškiamu priešišku žodžiu, raštu, įvairiais gestais kaltininkas turi siekti sukurstyti kitus asmenis (neapibrėžtą asmenų ratą) nekęsti, diskriminuoti, smurtauti ar fiziškai susidoroti prieš minėtais požymiais apibūdintą asmenų grupę ar asmenį, priklausantį tai grupei.

Generalinio prokuroro rekomendacijose teigiama, kad aptariamai nusikalstamai veikai yra būdingas esminis subjektyvusis požymis – tikslinga, kryptinga ir specifinė rasistinio, homofobinio, diskriminacinio (plačiausia šių sąvokų bendrąja prasme) pobūdžio veikos motyvacija (Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą..., 2020). Svarbu, kad tam tikros vidinės paskatos, kurios skatina kaltininką reikšti neapykantos kalbą, būtų nulemtos grupės, ar asmenų priklausančių tai grupei turimų savybinių bruožų pagrindu. Labai svarbu, kad kaltininkas pats suvoktų asmenų, prieš kuriuos yra nukreipta neapykantą kurstanti kalba, priklausomumą atitinkamai grupei dėl jų tam tikrų požymių ar kaltininko suvokimu auka turi asocijuotis su atitinkama grupe. Tai reiškia, kad pati auka nebūtinai turi priklausyti baudžiamajame įstatyme apibrėžtais požymiais priklausančiai grupei, tačiau yra svarbu, kad kaltininko motyvas dėl kurio jis atliko teisei priešingus veiksmus būtent buvo, jog nusikaltimo subjektas galvojo, kad asmuo priklauso tai grupei ar jį dėl tam tikrų požymių asocijavu su atitinkama tam tikrais požymiais apibrėžta grupe ar jai priskyrė. EŽTT byloje Škorjanec prieš Kroatiją pažymėta, kad kai kurios neapykantos nusikaltimų aukos pasirenkamos ne dėl to, kad jos turi tam tikrų savybių, o dėl jų ryšio su kitu asmeniu, kuris iš tikrųjų ar tariamai turi atitinkamą požymį (šis ryšys gali pasireikšti kaip aukos narystė asocijijoje su tam tikra grupe arba aukos faktinis ar numanomas ryšys su tam tikros grupės nariu, pavyzdžiui, per asmeninius santykius, draugystę ar santuoką) (*Škorjanec prieš Kroatiją* [EŽTT], Nr. 25536/14, [2017-03-28]. ECLI:CE:ECHR:2017:0328JUD002553614). Tokiais atvejais net ir kaltininko klaidingai suvokta (t. y. tariama, asocijuota) nukentėjusiojo priklausomybė tam tikrais požymiais (rasės, tautybės, religijos išpažinimo, netradicinės lytinės orientacijos ar kt.) apibūdinamai žmonių grupei nepašalina baudžiamosios atsakomybės, nes kaltininko tikslas ir neteisėto elgesio motyvai (svarbiausi neapykantos nusikalstamų veikų požymiai) paprastai būna susiję ir nukreipti į realiai egzistuojančią tam tikrais rasės, tautybės, etniškumo, religijos išpažinimo ir kitais įstatyme numatytais požymiais apibrėžtą žmonių grupę (tiek visą, tiek atskirus jos narius), tokios grupės ar atskirų jos narių prigimtinių teisių ir laisvių pažeidimą (Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą..., 2020). Nusikalstamos veikos, padaromos

iš rasinės, etninės, nacionalinės, religinės ar kitos diskriminacinio pobūdžio neapykantos, pavojingumas nesumažėja ir nedingsta, nes kaltininko tyčia būna nukreipta į konkretų veikos objektą (asmenų lygiateisiškumą) arba būna nulemta išankstinės, kryptingos nurodyto pobūdžio motyvacijos (Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą..., 2020). Taigi, yra pažymėtina, kad svarbus neapykantos motyvas, sukėlęs tokį kaltininko elgesį, yra skirtas ne kiek pačiam asmeniui kaip tokiam, o yra kilęs būtent dėl grupės ar asmens priklausančio tai grupei prieš tai minėtų požymių. Pažeidžiant tų žmonių lygiateisiškumą yra paneigiamas jų tapatumas, individualumas bei orumas, daroma moralinė žala. Lygiateisiškumo principo, įtvirtinto Konstitucijoje pažeidimo atveju yra paminamos vienos pagrindinių demokratinės valstybės vertybių. Skatindami ar kurstydami niekinti žmogų, jo orumą dėl to, kas jis yra, dėl jo bruožų ar požymių apibūdinančių jo tapatybę yra peržengiamos saviraiškos laisvės ribos, yra paminamas demokratinės valstybės savitumas.

3.2. Neapykantos kalba Lietuvos Respublikos teismų praktikoje

Remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos (toliau – Informatikos ir ryšių departamentas) oficialiai pateiktais statistiniais duomenimis, neapykantos kalbos, kaip nusikalstamos veikos, pagal Baudžiamojo kodekso 170 straipsnį buvo registruota 2017 m. (sausio - gruodžio mėn.) - 17 atvejų, 2018 m. (sausio - gruodžio mėn.) - 21 atvejis, 2019 m. (sausio - gruodžio mėn.) - 28 atvejai, 2020 m. (sausio - gruodžio mėn.) - 50 atvejų, 2021 m. (sausio - gruodžio mėn.) - 82 atvejai, 2022 m. (sausio - kovo mėn.) - 35 atvejai (Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos..., 2022). Atsižvelgiant, kad 2022 m. duomenys yra pateikti iki kovo mėnesio, tai lyginant su 2021 m. statistiniais duomenimis, kai sausio – kovo mėnesiais buvo registruoti 34 atvejai tuo pačiu laikotarpiu, tai yra tik vienu atveju mažiau nei 2022 m. (Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos..., 2022). Todėl galima teigti, kad 2021 m. ir 2022 m. statistika yra apylygė. Pastebėtina, kad didžiosios dalies užregistruotų nusikaltimų pagal Baudžiamojo kodekso 170 straipsnį ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – Baudžiamojo proceso kodeksas) 3 straipsnio pagrindais arba sustabdytas pagal Baudžiamojo proceso kodekso 3¹ straipsnio 1 dalies pagrindą, kai nebuvo nustatytas nusikalstamą veiką padaręs asmuo (Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos..., 2022). Pagal Informatikos ir ryšių departamento pateiktus oficialius duomenis tik mažoji dalis (2017 m. sausio - gruodžio mėn. – 13 atvejų, 2018 m. sausio - gruodžio mėn. - 21 atvejis, 2019 m. sausio - gruodžio mėn. - 3 atvejai, 2020 m. sausio -

gruodžio mėn. - 2 atvejai, 2021 m. sausio - gruodžio mėn. - 6 atvejai, 2022 m. sausio - kovo mėn. – 1 atvejis) užregistruotų atvejų buvo perduota nagrinėti teismui pagal Baudžiamojo proceso kodekso 220 straipsnį (Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos..., 2022). Taigi, remiantis statistiniais duomenimis, galima daryti išvadą, kad Lietuvos Respublikos teismų praktika neapykantos kalbos atžvilgiu yra gana skurdi ir tik maža dalis registruotų atvejų yra nagrinėjami teismine tvarka.

Vienas dažniausiai kylančių klausimų ir keliančių probleminį aspektą neapykantą kurstančios kalbos bylose yra, kada apskritai kyla baudžiamoji atsakomybė už šią veiką, kada vienas ar kitas neapykanta motyvuotas priešiškas pareiškimas tam tikrai grupei ar asmeniui, priklausančiui tai grupei, dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų yra laikomas tiek pavojingu, kad už jį turėtų būti taikoma baudžiamoji atsakomybė.

Nusikalstamos veikos, įtvirtintos Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalyje bei 3 dalyje, yra formalios sudėties. Šiuo atveju būtent pavojingumas yra vienas iš kriterijų, kuris lemia, ar vienu, ar kitu atveju turėtų būti taikoma baudžiamoji atsakomybė. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad baudžiamoji atsakomybė demokratinėje visuomenėje turi būti suvokiama kaip kraštutinė, paskutinė priemonė (ultima ratio), naudojama saugomų teisinių gėrių, vertybių apsaugai tais atvejais, kai švelnesnėmis priemonėmis tų pačių tikslų negalima pasiekti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, todėl yra svarbu įvertinti, kada turi būti taikoma baudžiamoji atsakomybė už neapykantos kalbą, o kada ne ir tai būtų perteklinis valstybės prievartos naudojimas.

Pagal Baudžiamojo kodekso 11 straipsnio 1 dalies ir 12 straipsnio nuostatas, nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu laikoma ne bet kokia veika (veikimas ar neveikimas), o tik pavojinga, Baudžiamajame kodekse uždrausta ir teisei priešinga veika (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Nusikalstamos veikos pavojingumas reiškia, kad tokia veika kėsina į įstatymo saugomas vertybes ir dėl to šioms vertybėms yra padaroma žala ar sukeliama tokios žalos atsiradimo grėsmė; formalių nusikaltimų sudėčių atveju reali žala saugomoms vertybėms gali būti ir nepadaryta, o tik sukeliama tokios žalos atsiradimo grėsmė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Nusikalstama veika suformuluota tokia sudėtimi, kurioje nereikalaujama konkrečių padarinių nereiškia, kad tokia nusikalstama veika neturėtų būti sukeliama žala įstatymų saugomoms vertybėms ir būtent tos sukeltos (galinčios kilti) žalos vertybėms realumą teismai turi įvertinti ar konkrečiu atveju taikyti baudžiamąją atsakomybę už neapykantos kalbą.

Pavojingumą apibūdina, būtent kalbant apie tokio pobūdžio nusikalstamas veikas, tai galinčių kilti (kilusių) padarinių realumas, pavojingumo pobūdis, pavojingumo laipsnis (Murauskienė, 2022). Pavojingumo pobūdis rodo, koks yra pavojingumas (jo turinys), o pavojingumo laipsnis parodo, kokio dydžio yra šis pavojingumas (pavojingumo laipsnį lemia daugelis faktorių, tai ir nusikalstamos veikos padarymo būdas, motyvai, tikslai bei kitos aplinkybės) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Pavojingumo laipsnis, kuris priklauso nuo konkrečių faktinių individualių bylos aplinkybių, privalo būti vertinamas sprendžiant, ar konkretus veiksmas, konkretūs žodžiai ar kitokio pobūdžio pareiškimai yra tiek pavojingi, kad būtų galima taikyti baudžiamąją atsakomybę. Taigi, sprendžiant atsakomybės taikymo klausimą pagal Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalį ir 3 dalį, turėtų būti įvertinta visų minėtų kriterijų, apibūdinančių nusikalstamos veikos pavojingumą, visuma. Toliau šiame skyriuje bus nagrinėjama Lietuvos Respublikos teismų praktika, susijusi su baudžiamosios atsakomybės taikymu neapykantą kurstančios kalbos atvejais.

Neapykantos kalbos bylose pavojingumas nustatomas atsižvelgiant į tam tikrus kriterijus – šiuo atveju yra aktualu neteisėtų veiksmų sistemingumas, rodantis ir tyčią ir pavojingumą, komentaro autoriaus asmenybė, informacijos paskleidimo būdas, kontekstas. Vis dėlto šie kriterijai neapykantos kurstymo bylose kelia tam tikrų problemų: nesant vienodos teisminės praktikos, šiems kriterijams kartais yra suteikiamas skirtingas svoris, pasitaiko atveju, kai teismas jų apskritai neįvertina arba įvertina priešingai anksčiau išplėtotai praktikai (Guliakaitė, Jurevičiūtė, 2021, p. 24).

Viena iš minėtų aplinkybių į kurią atsižvelgia Lietuvos Respublikos teismai praktikoje vertindami ar konkretus pasisakymas peržengia saviraiškos laisvės ribas ir įžengia į neteisėtų veiksmų sferą – tai yra informacijos paskleidimo būdas. Šis požymis atkeliavęs iš EŽTT praktikos ir iš esmės perkeltas jau į nacionalinių teismų praktiką, kur labai aiškiai yra sakoma, kad informacijos skleidimo internetu paprastumas, apimtis ir greitis bei kartą atskleistos informacijos išlikimas (nuolatinis pobūdis) gali labai pasunkinti neteisėtų kalbų internete poveikį palyginus su tradicine žiniasklaida; internete tokių žinių paskelbimas padidina veikos pavojingumą (Vilniaus apygardos teismo 2016 m. gegužės 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Šioje vietoje teismai pripažįsta, kad informacija paskleista internete dėl paskleidimo būdo kaip pavojingumo laipsnio vieno iš kriterijaus yra pavojingesne nei pasakyta žodžiu.

Kitas kriterijus – parašytų komentarų sistemingumas. Dažnai ikiteisminiai tyrimai būna nepradedami arba nutraukiami, kai asmuo yra parašęs vieną komentarą ir tokiu būdu teisėsaugos institucijos konstatuoja, kad nei asmens tyčia, nei didesnis pavojingumas nėra

nustatytas. Klaipėdos apygardos teismo baudžiamojoje byloje Nr. 1A-209-361/2016 parašytų komentarų skaičius lėmė apkaltinamąjį teismo nuosprendį. Teismo pažymėtina, jog asmens veiksmų pavojingumo laipsnį didina tai, kad šią veiką jis darė nuolat (jis nuteistas už 13 įrašų paskelbimą elektroninėje erdvėje), ilgą laiko tarpą (įrašai skelbti nuo 2012 m. liepos 30 d. iki 2014 m. vasario 12 d.), kryptingai pasisakydamas prieš tikinčiųjų bendruomenę, siekdamas tyčiotis iš jų bei juos niekinti (Klaipėdos apygardos teismo 2016 m. liepos 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Tai reiškia, kad teismams nustatinėjant pavojingumą ir baudžiamosios atsakomybės taikymą yra labai paprasta tą daryti, kai asmuo tai daro nuolat, tendencingai ir kryptingai.

Kitoje Vilniaus apygardos teismo baudžiamojoje byloje kaltinamoji nuteista dėl išreikštų priešiškų pasisakymų tautybės pagrindu „*nuteistoji paskleidė internete savo taip vadinamus komentarus net 12 kartų! Tokias veikas negalima vertinti kaip atsitiktines ir neapgalvotas.*“ Teismas įvertino, kad esant tokiam komentarų skaičiui nustatomas ne tik didesnis pavojingumo laipsnis, bet ir akivaizdi tyčia kurstyti neapykantą.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. nutartyje baudžiamojoje byloje 2K-206-693/2017 teismo taip pat yra pabrėžtinai komentaram skaičius, kad „*be to, jau minėta, kad R. P. parašė net penkiolika viešų komentarų internete, o tai taip pat tik patvirtina, kad jo veiksmai nebuvo atsitiktiniai, o priešingai – buvo apgalvoti*“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Nors yra atvejų, kai Lietuvos teismai priima apkaltinamąjį nuosprendį dėl neapykantos kalbos ir dėl vieno pasisakymo. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 2 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-91/2010 asmuo buvo pripažintas kaltu pagal Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalį dėl vienos frazės „negre“ išsakymo, kaip teismai pripažino, tyčiojimusi iš asmens dėl jo rasės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Kauno apygardos teismo 2019 m. sausio 10 d. nutartimi Nr. 1A-131-579/2019 baudžiamojoje byloje priimtas išteisinamasis nuosprendis, kai: „*A. J. pagal BK 170 straipsnio 2 dalį buvo kaltinamas tuo, kad viešai skatino neapykantą, niekino žmonių grupę dėl seksualinės orientacijos, o būtent: naudodamasis įrodymų tyrimo metu nenustatytu įrenginiu, įrodymų tyrimo metu nenustatytoje vietoje, socialiniame tinkle Facebook pasivadinęs „A. A.“, šio tinklo viešos paskyros pasisakymų kontekste parašė komentarą „Isnaikinsim“, kuriuo viešai skleidžiama neapykanta, niekinama žmonių grupė, skiriama seksualiniu pagrindu*“ (Kauno apygardos teismo 2019 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Teismas priimdamas išteisinamąjį nuosprendį konstatavo, jog: „*tik dėl vieno lakoniško neetiško*

pasiskaidymo viešojoje internetinėje erdvėje nenustatyti ir subjektyvieji veikos požymiai – tiesioginė konkretizuota išteisintojo tyčia kurstyti interneto vartotojus, skaitančius jo komentarus, prieš homoseksualius asmenis, skatinti neapykantą jiems ar diskriminaciją.“ Tokia teismo pozicija parodo, kad nagrinėjant bylą didelė reikšmė buvo skiriama parašytų komentarų skaičiui, o ne turinio vertinimui. Nors EŽTT, byloje Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą, laikosi kitokios pozicijos nurodydamas, kad net ir į vieno neapykantos komentaro, kuriame išreikštas grasinimas „nužudyti“, paskelbimą socialinėje paskyroje, reikėtų žiūrėti rimtai (Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą..., 2020). Taip pat Generalinio prokuroro rekomendacijose pažymėta, kad net ir pavienių neteisėtų veiksmų (komentarų) atvejais veika gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę atsižvelgiant į tokių veiksmų (komentarų) pobūdį, grėsmės įstatymo saugomoms vertybėms realumą, visuomenės reakciją (Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą..., 2020). Taigi, šiuo atveju į Kauno apygardos teismo išteisinamąjį nuosprendį reikėtų žvelgti kritiškai. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad tokiu atveju skiriasi Lietuvos Respublikos teismų požiūris ir Generalinio prokuroro rekomendacijose pateikta pozicija, kuri yra paremta EŽTT praktika neapykantos kalbos atžvilgiu, kas gali kelti tam tikrą painiavą, ypač ikiteisminio tyrimo subjektams laviruojant tarp Lietuvoje vyraujančios teisminės praktikos bei Generalinio prokuroro rekomendacijų. Tokios skirtingos Lietuvos Respublikos teismų pozicijos parodo chaotiškumą bei neatitikimą tarptautinei teisminei praktikai neapykantos kalbos atžvilgiu.

Klaipėdos apygardos teismo 2011 m. gegužės 26 d. baudžiamojoje byloje V. M. nuteistas pagal Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalį už tai, kad: *„internetu tinklalapyje po paskelbto J. V. straipsnio, pasivadinęs slapyvardžiu, viešai parašė komentarus: „Vaikus reikia auklėti, kad netaptų pederastais. O jei užsimano juo būti, reikia iš namų išmesti, kaip kokią šiukšlę“, kuris Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos įvertintas kaip propaguojantis idėjas, kurstančias smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl seksualinės orientacijos* (Klaipėdos apygardos teismo 2011 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Teismo nuomone tokia fraze buvo aiškiai išreikšta panieka kitokios seksualinės orientacijos žmonių grupei, pavadindamas kitos orientacijos žmones „pederastais“ bei sulygindamas su „šiukšle“ akivaizdžiai juos žemino ir niekino, taip pat matomas kurstymas tokiai žmonių grupei priklausanti asmenį diskriminuoti (Klaipėdos apygardos teismo 2011 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Šiuo atveju dėl vieno diskriminacinio pobūdžio komentaro asmeniui buvo priimtas apkaltinamasis nuosprendis ir asmuo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn.

Taigi pastebėtina, kad Lietuvos Respublikos teismų praktika sistemiškumo kriterijaus atžvilgiu yra nenuosekli ir įvairiapusė, kartais vienam pareiškimui yra suteikiamas pakankamas pavojingumo laipsnis bei taikoma baudžiamoji atsakomybė, o kartais yra atsižvelgiama būtent į komentarų skaičių, o ne į pačio išsireiškimo turinį. Tokią Lietuvos Respublikos teismų poziciją reikėtų vertinti kritiškai, ypač, kai teismai sieja tyčią ir nusikaltimo pavojingumą su komentarų skaičiumi ir laiko tai kaip vieną svarbiausių aplinkybių lemiančių baudžiamosios atsakomybės taikymą. EŽTT byloje Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą yra konstatavęs, kad neapykantos kalbos pavojingumas turi būti siejamas ne su formaliu požymiu – sistemingumu, o su pasakytos kalbos turiniu, taip pat sistemingumo požymis neturėtų būti naudojamas kaip pagrindinis kriterijus (Velička, 2021, p. 2021).

Kitas aspektas į kurį atkreipia dėmesį Lietuvos Respublikos teismai ir čia taip pat remiasi EŽTT suformuota praktika – tai yra komentaro autoriaus asmenybė. Bendra tendencija yra, kad kuo žymesnis asmuo, tuo didesnis yra skaitytojų ratas, kurį turi komentaro autorius, tuo jo žodžiai ir išsakyta nuomonė pasiekia didesnę skaitytojų ar klausytojų ratą ir tuo jie tampa įtaigesni. Jei žmogus turi daug sekėjų, tai natūraliai jo žodžiais labiau tikima, nei kitų. Taip pat šiuo klausimu aktualus aspektas yra dėl politikų pasisakymų. EŽTT byloje Féret prieš Belgiją pasakyta, kad politikai dėl to, kad jų žodžiai, ypač rinkimų etape, yra įtaigesni, jie sulaukia didesnio klausytojų ir sekėjų rato, todėl politikams yra taikoma griežtesnė atsakomybė už neapykantos kalbos skleidimą negu, kad tiems, kurie neturi tokio skaitytojų ar klausytojų rato, kokį turi politikai (*Féret prieš Belgiją* [EŽTT], Nr. 15615/07, [2009-07-16]. ECLI:CE:ECHR:2009:0716JUD001561507). Ir atvirksčiai – kritikai ir kritikos riboms politikai turi būti atsparesni nei įprastiniai informacijos vartotojai (*Féret prieš Belgiją* [EŽTT], Nr. 15615/07, [2009-07-16]. ECLI:CE:ECHR:2009:0716JUD001561507).

Klaipėdos apygardos teismo nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-209-361/2016 vienas iš apeliacinio skundo argumentų dėl ko buvo prašoma išteisinti asmenį dėl neapykantos kalbos buvo, jog: *“nagrinėjamu atveju nebuvo įvertintos aplinkybės, kad kaltinamasis V. Ž. yra ne viešas asmuo, komentarus ir fotonuotraukas galėjo matyti profilio „Tautos A. V. Ž.“ draugai, o tai neva mažina jo veikos pavojingumą. Teisėjų kolegija pažymi, kad BK 170 straipsnio 2 dalyje numatytą nusikalstamą veiką gali padaryti tiek viešas, tiek ir neviešas asmuo. Šios nusikalstamos veikos pavojingumas siejamas ne su nusikalstamos veikos subjektu (informaciją paskelbusio asmeniu), tačiau su veikos padarymo būdu (informacija turi būti paskelbta viešai) ir su paskleistos informacijos turiniu“* (Klaipėdos apygardos teismo 2016 m. liepos 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Šioje situacijoje galima sutikti su tokia teismo pozicija, tačiau komentaro autoriaus asmenybė, t.y. nusikalstamos veikos subjektas irgi turi

didelės reikšmės kokį mastą gali pasiekti komentaro viešumas atsižvelgiant į komentaro autoriaus asmenybę.

Klaipėdos apygardos teismo baudžiamoje byloje buvo nagrinėta situacija, kai asmuo buvo nuteistas už neapykantos kurstymą nepritariant Lietuvos Respublikos integracijai į Europos Sąjungą, NATO, euro įvedimui ir pan., asmuo gamino proklamacijas apie tai ir platino Klaipėdos mieste. Vienas iš kaltinamojo argumentų buvo, kad jis nėra politinės partijos narys, tai teismas pasakė priešingai: „*nepritarimas Lietuvos integracijai į ES, NATO, euro įvedimui dar būtų suprantamas, jeigu Ž. R. būtų politinės partijos narys, dalyvautų rinkimuose į Seimą, savivaldybių tarybas ir politiškai korektiška forma reikštų kritiką dabartinei Lietuvos padėčiai. Tuo tarpu kaltinamasis pasirinko kitą būdą – kovoti neva prieš „okupantus, pavergėjus, išnaudotojus, kolaborantus, kapitalistinius nusikaltėlius“, masiškai platindamas proklamacijas. Proklamacijoje Nr. 1 yra pavaizduotas jaunas vyras, laikantis kumščiu sugniaužtą ištiestą ranką“* (Klaipėdos apygardos teismo 2018 m. vasario 26 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Šiuo atveju teismas atsižvelgia į subjekto statusą visuomenėje. Taigi, tai tik parodo, kad Lietuvos Respublikos teismų praktikoje asmenybės vertinimo įtaka pavojingumo laipsniui šiuo metu nėra vieninga ir vis dar besiformuojanti.

Kitas aktualus kriterijus sprendžiant dėl baudžiamosios atsakomybės taikymo bei vertinant nusikalstamos veikos pavojingumą neapykantos kalbos bylose yra kontekstas. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-86-648/2016 teismas akcentavo konteksto reikšmę: „*Teisėjų kolegija pažymi, kad seksualinių mažumų teisių tema Lietuvoje yra aktuali, ją supa tam tikra socialinė įtampa, susijusi, be kita ko, su tam tikru konservatyvesniu (neigiamu) dalies visuomenės požiūriu į seksualines mažumas. Vis dėlto teisėjų kolegijos vertinimu, šis bendras socialinis kontekstas ir konkretus byloje svarstomo komentaro kontekstas nėra toks įtemptas, kad savaimė pateisintų griežtesnius su juo susijusio saviraiškos laisvės įgyvendinimo ribojimus ir baudžiamosios atsakomybės kaip ultima ratio taikymą“*. Konteksto vertinimo kriterijaus reikšmę ne vienoje byloje akcentuoja EŽTT vertinant pasisakymo pavojingumą. Kuo labiau įtemptas kontekstas asmenų ar grupės asmenų atžvilgiu toje valstybėje ar laikmetyje, tuo labiau tikėtina, kad tam tikra paskleista žinia, informacija bus pripažinta neapykantos skleidimu, nei tuo atveju, kai kontekstas nėra įtemptas.

Baudžiamojoje byloje asmuo buvo nuteistas už tai, kad „*iš kompiuterio savo namuose, jam priskirtos interneto prieigos, viešai – į interneto tinklapį www.15min.lt, pasivadinęs slapyvardžiu „vvv“, po publikuotu straipsniu „Dėl gėjų teisių pažeidimo – mitingas prie Rusijos ambasados“ parašė komentarą „Duot į kailį tokiems išdrąskytašikniams“* (Lietuvos

Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Pirmosios instancijos teismas asmenį nuteisė dėl tokio išsireiškimo pagal Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalį už tai, kad viešai tyčiojosi, niekino ir kurstė diskriminuoti žmonių grupę dėl seksualinės orientacijos, ir pagal Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 3 dalį už tai, kad viešai kurstė smurtauti ir fiziškai susidoroti su žmonių grupe dėl seksualinės orientacijos, o apeliacinės instancijos teismo buvo priimtas išteisinamasis nuosprendis dėl abiejų nusikaltimų kaltinamojo naudai, nes buvo nustatyta, kad tokie veiksmai neatitinka nusikalstamų veikų, numatytų Baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 ir 3 dalyse, sudėties požymių (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šioje byloje konstatavo, kad tokio pobūdžio pasisakymas nėra tiek pavojingas, kad būtų galima taikyti baudžiamąją atsakomybę. *„Teisėjų kolegija pripažįsta, kad V. G. komentaro turinys yra neigiamas, niekinančio pobūdžio, nukreiptas prieš homoseksualių žmonių grupę. Vis dėlto, teisėjų kolegija sprendžia, kad nors komentaro turinys rodo, jog autorius įgyvendino savo saviraiškos laisvę netinkamai, tačiau tokiu pasisakymu V. G. negalėjo sukelti realių grėsmę aptariamam baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms, t. y. pažeisti homoseksualių žmonių grupės lygiateisiškumą, jos, kaip bendruomenės, orumą (ta apimtimi, kuria orumas ginamas pagal BK 170 straipsnį). Taip pat šis prieštaraujantis moralei pareiškimas negalėjo realiai sukurstyti portalo skaitytojų smurtauti prieš šią žmonių grupę. Tokios išvados darytinos atsižvelgiant į komentaro lakoniškumą, jame pavartotus žodžius, nekonkretų komentaro pobūdį (neigiamas autoriaus požiūris nemotyvuojamas detaliau, tokiu motyvavimu siekiant ir kitus nuteikti prieš atitinkamą grupę; nepateikiamas konkretus neigiamas grupės pristatymas, apie smurtą kalbama tik abstrakčiai, panaudojant frazeologizmus, ir kt.)“* (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Tokie teismo motyvai yra diskutuoti atsižvelgiant į vieną naujausių EŽTT sprendimų priimtų byloje Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą, kur labai griežtai įvertinta tokia Lietuvos Respublikos teismų pozicija. Tokia kasacinio teismo argumentacija labai gerai atspindi Lietuvos Respublikos teismų požiūrį į pavojingumo laipsnį vertinant vieno pasisakymo kontekste. Vertėtų atsižvelgti į tai, jog remiantis EŽTT praktika, tokio pobūdžio komentaras, kuris buvo viešai paskelbtas, pakankamai tikėtina, kad būtų pripažintas kaip kurstantis neapykantą seksualinių mažumų atžvilgiu, nes buvo nukreipta į fizinės prievartos naudojimą, nesvarbu, kad tokia prievarta faktiškai nebuvo panaudota ir nebuvo sisteminga, kadangi šiuo klausimu Lietuvos teismų praktika nėra nuosekli (Mizaras, 2020). Taip pat aktualu, kad EŽTT byloje Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą pažymėjo, kad internetas Lietuvoje yra rimta terpė, kurioje yra kurstoma neapykanta prieš seksualines mažumas todėl komentarų paskelbimas vien tik

Facebook socialiniame tinkle yra pakankamas pagrindas konstatuoti pažeidimą (Mizaras, 2020). Šiuo atveju, aptariamoje kasacinėje nutartyje, nors komentaras ir nebuvo paskelbtas socialiniame tinkle, tačiau buvo paskelbtas populiariame naujienų portale *www.15min.lt*, kuris yra prieinamas neapibrėžtam asmenų ratui. Tokiu pasisakymu „*Duot į kailį tokiems išdrąskytaišikniams*“ yra tam tikra prasme pažeidžiamas lygiateisiškumo principas, orumas, netinkamai naudojantis saviraiškos laisve, o komentaro autorius nesulaukia valstybės reakcijos dėl tokių savo veiksmų. Paskutiniu aptariamos frazės žodžiu yra gana aiškiai siekiama pareikšti įžeidimą homoseksualių asmenų atžvilgiu. Atsižvelgiant į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo argumentus bei į formuojamą EŽTT praktiką vertėtų atkreipti dėmesį, kad tokiu būdu yra galimai formuojama nebaudžiamumo kultūra, nes nėra atsižvelgiama į EŽTT praktiką, tarptautines rekomendacijas neapykantos kalbos atžvilgiu. Esant tokiam atvejui, galėtų būti taikoma administracinė atsakomybė už tokio pobūdžio veiksmus, kurie yra mažiau pavojingi, siekiant išvengti tokios situacijos, kai už tokio pobūdžio priešiškus pasisakymus yra taikoma arba baudžiamoji atsakomybė, arba asmuo atsakomybės apskritai išvengia. Be to, per didelė ar nepagrįsta kriminalizacija itin riboja asmens teises ir laisves, o tai nesuderinama su pagrindinių (fundamentalių) asmens teisių apsaugos standartais, taip pat sukelia valstybei papildomas išlaidas ir uždeda nepagrįstą našta visiems visuomenės nariams (Dambrauskienė, 2015, p. 117). Šiai dienai Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje nėra numatytas toks reguliavimas, kuris parodytų valstybės netoleravimą tokių priešišku pasisakymų atžvilgiu, kurie nėra pripažįstami tiek pavojingais, jog galėtų būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, kaip ultima ratio priemonė.

Atsižvelgiant į vis labiau plintantį neapykantos kalbos reiškinių, tikėtina, kad ateityje padidės teismų krūvis dėl neapykantos kalbos atvejų. Siekiant formuoti vieningą teismų praktiką, šiuo atveju, yra aktualus teismo nagrinėjimo subjektų tinkamas švietimas ir edukacija neapykantą kurstančios kalbos atžvilgiu, kadangi nagrinėjant teismų praktiką pastebėta, kad teismų argumentacija bei pozicija panašiais klausimais nėra vienoda bei ne visada atitinka tarptautinius standartus.

Taip pat atsižvelgiant į neapykantos kalbos paplitimą visuomenėje, ypač internete, bei į statistinių duomenų santykį, kai teismo nagrinėjamą pasiekia tik mažas neapykantą kurstančios kalbos atvejų skaičius, atkreiptinas dėmesys, kad tinkamas švietimas ir mokymai turėtų būti skirti ir ikiteisminio tyrimo subjektams, kurie susiduria su tokia galima nusikalstama veika ir jos identifikavimu dar pirminėje stadijoje.

IŠVADOS

1. Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, neapykantos kalba – tai nėra naujas reiškinys, tačiau deramo dėmesio sulaukti pradeda tik paskutinius kelerius metus. Pastebėta, kad nei tarptautiniu, nei nacionaliniu lygmeniu nėra vienos bendros neapykantos kalbos sąvokos - ji įvairių valstybių bei Europos Sąjungos institucijų apibrėžiama skirtingai, EŽTT taip pat nepateikia vieningo neapykantos kalbos apibrėžimo. Tai lemia aiškumo trūkumą identifikuojant neapykantos kalbą. Taip pat gali skirtis ir neapykantos kalbos turinio kriminalizavimas. Tai priklauso nuo įvairių aplinkybių, didelę įtaką turi valstybės istorija, kultūra, tautinių, religinių, kalbinių ir kt. mažumų paplitimas bei kiti veiksniai.

2. Atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos teismų praktiką bei EŽTT praktiką, vertėtų atkreipti dėmesį, kad yra galimai formuojama nebaudžiamumo kultūra šalyje, kai už tam tikrus priešiškus, diskriminacinio pobūdžio pareiškimus, kurie nėra laikomi tiek pavojingais, kad būtų galima taikyti baudžiamąją atsakomybę, tokiais atvejais asmuo atsakomybės apskritai išvengia. Siekiant parodyti valstybės reakciją bei neapykantos kalbos netoleravimą, siūlytina tokiais atvejais taikyti administracinę atsakomybę.

3. Neapykantos kalbą galima įvardinti opia problema ne tik Lietuvos Respublikos, bet ir tarptautiniu mastu. Siekiant veiksmingos neapykantos kalbos prevencijos yra svarbu užtikrinti tinkamą visuomenės švietimą. Neapykantos kalbos prevencijos įgyvendinimui yra reikšmingas pačio žmogaus požiūris ir pagarba demokratinėms vertybėms, psichologinis suvokimas, kokį elgesio modelį pasirinkti vienoje ar kitoje situacijoje. Svarbu, kad jauno asmens pasaulėžiūra, pakanti kito skirtumams, būtų ugdoma nuo mažumės, nes įbauginimo faktorius nėra efektyvi priemonė skirta ilgalaikiai prevencijai. Taip pat tinkama visuomenės edukacija yra vienas iš sprendimo būdų didinti neapykantos kalbos apraiškų atpažinimą bei mažinti veikos latentškumą.

4. Lietuvos Respublikos teismų praktika neapykantos kalbos kontekste nėra vieninga ir yra vis dar besiformuojanti. Neapykantos kalbos atvejai nėra visada tinkamai identifikuojami, atsižvelgiant į tarptautinę praktiką, o teismų argumentacija bei pozicija panašiais klausimais skiriasi. Atsižvelgiant į vis didesnę neapykantos kalbos paplitimą visuomenėje, siekiant vengti tokių atvejų yra aktualus tinkamas žinių suteikimas teismo nagrinėjimo subjektams apie

neapykantos kalbą, kaip nusikalstamą veiką, nacionaliniu bei tarptautiniu mastu. Taip pat yra atkreiptinas dėmesys, kad tinkams švietimas ir mokymai turėtų būti skirti ir ikiteisminio tyrimo subjektams, kurie susiduria su tokia galima nusikalstama veika ir jos identifikavimu dar pirminėje stadijoje.

5. Neapykantos motyvas, sukėlęs priešišką, diskriminacinio pobūdžio kaltininko elgesį, yra skirtas ne kiek pačiam žmogui, kaip tokiam, o yra kilęs būtent dėl grupės ar asmens priklausančio tai grupei požymių, tokių kaip amžius, lytis, seksualinė orientacija, neįgalumas, rasė, tautybė, kalba, kilmė, socialinė padėtis, tikėjimas, įsitikinimai ar pažiūros. Siekiant sumenkinti, pažeminti, paniekinti žmogaus orumą vien tik dėl to, kad jis pasižymi tam tikrais požymiais, atspindinčiais to asmens tapatybę yra pažeidžiamas tų žmonių lygiateisiškumas, taip paneigiamas jų tapatumas, individualumas bei orumas, daroma moralinė žala. Lygiateisiškumo principo, įtvirtinto Konstitucijoje, pažeidimo atveju yra paminamos vienos pagrindinių demokratinių valstybės vertybių.

6. Pastebėtina, kad Lietuvos Respublikos teismų praktika sistemiškumo kriterijaus atžvilgiu yra nenuosekli ir įvairiapusė, kartais vienam pareiškimui yra suteikiamas pakankamas pavojingumo laipsnis bei taikoma baudžiamoji atsakomybė, o kartais yra atsižvelgiama būtent į komentarų skaičių, o ne į pačio išsireiškimo turinį. Tokią Lietuvos Respublikos teismų poziciją reikėtų vertinti kritiškai, ypačingai, kai teismai sieja tyčią ir nusikaltimo pavojingumą su komentarų skaičiumi ir laiko tai kaip vieną svarbiausių aplinkybių lemiančių baudžiamosios atsakomybės taikymą.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

TEISĖS NORMINIAI AKTAI

Tarptautiniai teisės norminiai aktai

1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.
3. Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo (1965). *Valstybės žinios*, 1998, 108-2957.
4. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288.
5. Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to member states on hate speech (1997). *Council of Europe Portal*, 1997, R (97) 20.

Nacionalinės teisės norminiai aktai

6. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.
9. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020 m. kovo 30 d. įsakymu Nr. 17.9.-4265 patvirtintos metodinės rekomendacijos „Ikiteisminio tyrimo dėl neapykantos nusikaltimų ir neapykantą kurstančios kalbos atlikimo, organizavimo ir vadovavimo jam ypatumų“. *Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra*.
10. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. gruodžio 23 d. įsakymu Nr.12.14-40 patvirtintose metodinės rekomendacijos „Dėl nusikalstamų veikų, padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir atlikimo ypatumų“. *Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra*.

SPECIALIOJI LITERATŪRA

11. ARTICLE 19 Free Word Centre (2012). *Prohibiting incitement to discrimination, hostility or violence*. London [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.refworld.org/pdfid/50bf56ee2.pdf> [žiūrėta 2022 m. kovo 15 d.].

12. Bayer, J. and Bárd, P. (2020). *Hate speech and hate crime in the EU and the evaluation of online content regulation approaches* [interaktyvus], Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs. Prieiga per internetą: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655135/IPOL_STU\(2020\)655135_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655135/IPOL_STU(2020)655135_EN.pdf) [žiūrėta 2022 m. kovo 25 d.].
13. Dambrauskienė, A. (2015). Ultima ratio principio samprata. *Teisė*, 97, 116 – 134.
14. European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) (2016). *ECRI General Policy Recommendation No. 15 on Combating Hate Speech* [interaktyvus], Publications Office of the European Union. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01%2015> [žiūrėta 2022 vasario 15 d.].
15. European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe (2018). *Handbook on European non-discrimination law* [interaktyvus], Publications Office of the European Union. Prieiga per internetą: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-handbook-non-discrimination-law-2018_en.pdf [žiūrėta 2022 vasario 16 d.].
16. The European Union Agency for Fundamental Rights (2019). *Young Jewish Europeans: perceptions and experiences of antisemitism* [interaktyvus], Publications Office of the European Union. Prieiga per internetą: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-young-jewish-europeans_en.pdf [žiūrėta 2022 m. vasario 16 d.].
17. Guliakaitė, M. ir Jurevičiūtė, G. (red.) (2021). *Neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba: situacijos Lietuvoje apžvalga* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2021/02/NEAPYKANTOS-NUSIKALTIMAI-IR-NEAPYKANTOS-KALBA-SITUACIJOS-LIETUVOJE-AP%C5%BDVALGA.pdf> [žiūrėta 2022 m. kovo 24 d.].
18. Interational Association of Prosecutors (2014). *Prosecuting hate crimes. A practical guide* [interaktyvus], OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). Prieiga per internetą: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/0/124532.pdf> [žiūrėta kovo 20 d.].
19. Isokaitė, I. (2015). Ekonominio nuosmukio poveikis neapykantos veikų tendencijoms. *Teisė*, 94, 189-203

20. Lietuvių kalbos institutas. *Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/> [žiūrėta 2022 m. kovo 23 d.].
21. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. *Monika Antanaitytė: pilietiškumą rodo ne tušti šūkliai, o aktyvūs veiksmai prieš antisemitizmą* [interaktyvus] (modifikuota 2019 rugpjūčio 12 d.). Prieiga per internetą: <https://lygybe.lt/lt/naujienos/monika-antanaityte-pilietskuma-rodo-ne-tusti-sukiai-o-aktyvus-veiksmai-pries-antisemitizma/1145> [žiūrėta 2022 m. kovo 12 d.].
22. Meškauskaitė, L. (2018). *Žinaisklaidos teisė. Visuomenės informavimo teisė: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Antrasis papildytas leidimas. Vilnius: VĮ Registrų centras.
23. Mizaras, V. (2020). *Vytautas Mizaras. Dviejų vyrų bučiniai ir Lietuva: kodėl Lietuva pralaimėjo EŽTT* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1133395/vytautas-mizaras-dvieju-vyru-buciniai-ir-lietuva-kodel-lietuva-pralaimejo-eztt> [žiūrėta: 2022 m. vasario 2 d.]
24. Murauskienė, D. (2019). *Rekomendacijos dėl baudžiamosios atsakomybės už neapykantos nusikaltimus ir neapykantą kurstančias kalbas taikymo*. Rekomendacijos [interaktyvus], Vidaus reikalų ministerija. Prieiga per internetą: [https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/Rekomendacijos%20d%C4%97%20baud%C5%BEiamosios%20atsakomyb%C4%97s%20taikymo\(1\).pdf](https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/Rekomendacijos%20d%C4%97%20baud%C5%BEiamosios%20atsakomyb%C4%97s%20taikymo(1).pdf)
25. Murauskienė, D. (2022). *Neapykantos nusikaltimai ir neapykantos kalba: socialinis ir teisinis vertinimas*. Seminaro skaidrės [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.advokatura.lt/irasai/mokymai/mediateka/> [žiūrėta 2022 m. kovo 20 d.]
26. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) (2009). *Hate Crime Laws. A Practical Guide* [interaktyvus], OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). Prieiga per internetą: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/36426.pdf> [žiūrėta kovo 20 d.].
27. Pavilionis, V. (sud.) (2001) *Baudžiamoji teisė bendroji dalis*. Vadovėlis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas.
28. Prapiestis, J. (sud.) (2009). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis (99 – 212 straipsniai)*. II dalies 1 knyga. Vilnius: Registrų centras.
29. Titley, G., Keen, E. ir Foldi, L. (2014). *Starting Points for Combating Hate Speech Online. Three Studies About Online Hate Speech and Ways to Address It* [interaktyvus], Council of Europe, Youth Department. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/starting-points-for-combating-hate-speech-online/16809c85ea> [žiūrėta vasario 1 d.].

30. Tsesis, A (2015). Antisemitism and Hate Speech Studies. *Rutgers Journal of Law & Religion*, p. 352-359 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://lawcommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1554&context=facpubs> [žiūrėta 2022 m. kovo 11 d.].
31. Tulkens, F (2015). *Seminar on Human Rights for European Judicial Trainers. When to say is to do Freedom of expression and hate speech in the case-law of the European Court of Human Rights* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: [https://www.ejtn.eu/Documents/Administrative%20Law%202015/5\)%20ECtHR%20for%20Judicial%20Trainers/ECtHR%20and%20hate%20speech%20\(paper\).pdf](https://www.ejtn.eu/Documents/Administrative%20Law%202015/5)%20ECtHR%20for%20Judicial%20Trainers/ECtHR%20and%20hate%20speech%20(paper).pdf) [žiūrėta 2022 m. vasario 15 d.].
32. Vareikis, V. Antijudaizmas ir antisemitizmas. Iš: Lempertienė, L. ir Šiaučiūnaitė-Verbickienė, J. (sud.) (2009). *Žydai Lietuvoje. Istorija. Kultūra. Paveldas*. Vilnius: R.Paknio leidykla, 41-43.
33. Velička, V ir kt. (2021). *Institucijų atsakas į neapykantos kalbą ir neapykantos nusikalitimus*. Mokymo metodologija [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://lygybe.lt/data/public/uploads/2022/01/insituciju-atsakas-i-neapykantos-kalba-ir-neapykantos-nusikalitimus.pdf> [žiūrėta 2022 kovo 12 d.]
34. Weber, A. (2009). *Manual on hate speech*. [interaktyvus], Council of Europe Publishing. Prieiga per internetą: http://icm.sk/subory/Manual_on_hate_speech.pdf [žiūrėta 2022 m. kovo 30 d.].

TEISMŲ PRAKTIKA

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

35. *Erbakan prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 59405/00, [2006-07-06].
ECLI:CE:ECHR:2006:0706JUD005940500
36. *Handyside prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 5493/72, [1976-12-07].
ECLI:CE:ECHR:1976:1207JUD00549372
37. *Jersild prieš Daniją* [EŽTT], Nr.15890/89, [1994-09-23].
ECLI:CE:ECHR:1994:0923JUD001589089
38. *Sürek prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 26682/95, [1999-07-08].
ECLI:CE:ECHR:1999:0708JUD002668295

39. *Gündüz prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 59745/00, [2003-11-13].
ECLI:CE:ECHR:2003:1113JUD005974500
40. *Gündüz prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 35071/97, [2003-12-04].
ECLI:CE:ECHR:2003:1204JUD003507197
41. *Aydın Tatlav prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 50692/99, [2006-05-02].
ECLI:CE:ECHR:2006:0502JUD005069299
42. *Féret prieš Belgiją* [EŽTT], Nr. 15615/07, [2009-07-16].
ECLI:CE:ECHR:2009:0716JUD001561507.
43. *Ciubotaru prieš Moldovą* [EŽTT], Nr. 27138/04, [2010-04-27].
ECLI:CE:ECHR:2010:0427JUD002713804
44. *Vejdeland ir kiti prieš Švediją* [EŽTT], Nr. 1813/07, [2012-02-09].
ECLI:CE:ECHR:2012:0209JUD00181307.
45. *Aksu prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 4149/04, [2012-03-15].
ECLI:CE:ECHR:2012:0315JUD00414904
46. *Delfi AS prieš Estiją* [EŽTT], Nr. 64569/09, [2015-06-16].
ECLI:CE:ECHR:2015:0616JUD006456909.
47. *Perincek prieš Šveicariją* [EŽTT], Nr. 27510/08, [2015-10-15].
ECLI:CE:ECHR:2015:1015JUD002751008.
48. *Škorjanec prieš Kroatiją* [EŽTT], Nr. 25536/14, [2017-03-28].
ECLI:CE:ECHR:2017:0328JUD002553614.
49. *Lilliendahl prieš Islandiją* [EŽTT], Nr. 29297/18, [2020-05-12].
ECLI:CE:ECHR:2020:0512JUD002929718.
50. *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 41288/15, [2020-01-14].
ECLI:CE:ECHR:2020:0114JUD004128815.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija:

51. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas. TAR, 40-987.
52. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 63-3111.

53. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 19-938.
54. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. spalio 30 d. nutarimas. TAR, 15163.
55. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 78-4063.
56. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gegužės 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 58-2930.
57. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 26-1200.

Nacionalinių bendrosios kompetencijos teismų praktika

58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-91/2010
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-262/2011
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-76/2012
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-86-648/2016
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-693/2017
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-91-976/2018
64. Klaipėdos apygardos teismo 2011 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-411-107/2011
65. Vilniaus apygardos teismo 2016 m. gegužės 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-335-209/2016
66. Klaipėdos apygardos teismo 2016 m. liepos 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-209-361/2016
67. Klaipėdos apygardos teismo 2018 m. vasario 26 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-11-361/2018

68. Kauno apygardos teismo 2019 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-131-579/2019
69. Vilniaus apygardos teismo 2022 m. vasario 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-40-468/2022
70. Kauno apylinkės teismo 2015 spalio 13 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1994-246/2015

KITI ŠALTINIAI

71. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Nusikalstamumo duomenų rinkiniai [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ird.lt/lt/indicators/dimension.BK?BK%5B%5D=BK170&DT%5B%5D=2022-03&DT%5B%5D=2021-12&DT%5B%5D=2020-12&DT%5B%5D=2019-12&UNI%5B%5D=TS%3AUZR&cols=DT> [žiūrėta 2022 m. balandžio 10 d.]

SANTRAUKA

Neapykantos kalbos baudžiamasis teisinis vertinimas

Marta Sušinskaitė

Magistro darbe „Neapykantos kalbos baudžiamasis teisinis vertinimas“ neapykantos kalba analizuojama remiantis įvairiais teisės aktais, detaliau nagrinėjama nacionalinė bei tarptautinė teismų praktika, aptariami įvairių mokslininkų darbai šia tema.

Neapykantos kalba yra dažnas reiškinys su kuriuo yra susiduriama beveik kiekvieną dieną, tačiau daugelis nežino, kada vieną ar kitą išsireiškimą galima laikyti neapykantos kalba. Dažnai kyla klausimas, kur yra riba tarp teisės reikšti savo mintis, idėjas ir įsitikinimus bei kada yra peržengiamos saviraiškos laisvės ribos ir tam tikras niekinantis, žeminantis, įžeidžiantis pareiškimas grupės ar asmens priklausančio tai grupei atžvilgiu dėl jų tapatybinių požymių yra neapykantos kalba, už kurią gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė. Taigi, yra svarbu atrasti tam tikrą pusiausvyrą ir išlaikyti balansą tarp teikiamų teisių ir laisvių bei turimų pareigų.

Magistro darbas yra suskirstytas į tris struktūrines dalis. Pirmojoje magistro darbo dalyje detaliau yra analizuojama neapykantos kalbos istorinė raida, taip pat analizuojama neapykantos kalbos samprata atsižvelgiant į tarptautinės teisės aktus. Antrojoje šio darbo dalyje detaliau aptariama saviraiškos laisvė, jos ribos bei santykis su neapykantos kalba pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją bei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją. Trečiojoje šio magistro darbo dalyje yra atliekama neapykantos kalbos, kaip nusikalstamos veikos, sudėties analizė įtvirtinta Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 2 dalyje bei 3 dalyje. Taip pat yra detaliau aptariama Lietuvos Respublikos teismų praktika neapykantos kalbos atžvilgiu bei analizuojami probleminiai neapykantos kalbos aspektai teismų praktikoje.

SUMMARY

Criminal Legal Assessment of Hate Speech

Marta Sušinskaitė

In master's thesis "Criminal Legal Assessment of Hate Speech" hate speech is analyzed on the basis of various legal acts, national and international case law is analyzed in detail, and the works of various scholars on this topic are discussed.

Hate speech is a common phenomenon that is encountered almost every day, but many do not know when one or another expression can be considered hate speech. The question often arises as to where the line between the right to express one's thoughts, ideas and beliefs is, and when the limits of freedom of expression are exceeded, and some contemptuous, humiliating, insulting statement about a group or person belonging to that group is a hate speech for which be subject to criminal liability. Thus, it is important to find a certain balance and maintain a balance between the rights and freedoms granted and the responsibilities available.

The master's thesis is divided into three structural parts. The first part of the master's thesis analyzes in detail the historical development of hate speech, as well as the concept of hate speech in relation to international law. The second part of this paper discusses in detail freedom of expression, its limits and the relationship with hate speech under the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the jurisprudence of the European Court of Human Rights. At the last part of this master's thesis, is carried out the analysis of the composition of hate speech as a criminal act which is established in Paragraph 2 and Paragraph 3 of Article 170 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania. The case law of the Republic of Lithuania in relation to hate speech is also discussed in detail and the problematic aspects of hate speech in court practice are analyzed.